

VÝZKUMNÝ ÚSTAV MÍSTNÍHO HOSPODÁŘSTVÍ, INSTITUCE MEZI UMĚNÍM, VĚDOU A MANAŽERSKÝM ÚSTŘEDÍM¹

PAVEL VAŠKO

Úvod

Turbulentní období 50. let 20. století je v československé vědě charakteristické přestavbou dosavadního vědeckého systému. Je to období likvidace významných starých vědeckých institucí, například České akademie věd a umění, Královské české společnosti nauk, a Masarykovy akademie práce. Zároveň jde o dobu budování Československé akademie věd, ve které mají zrušené instituce částečnou kontinuitu.

Dalším místem, kde je patrný rozvoj tehdejší vědy, je budování resortních výzkumných ústavů. V Československu existovaly za první republiky výzkumné ústavy u některých průmyslových závodů a výzkumné ústavy zřízené ministerstvy. Po válce rozvoj tohoto vědeckého odvětví byl z legislativního hlediska ovlivněn nařízeními a vyhláškami. Vládní nařízení z 15. 1. 1946 a vyhláška ministra průmyslu ze dne 10. 9. 1946 nařizovaly péči o výzkumnictví národním podnikům i ústředním orgánům znárodněného průmyslu. Sestavováním dlouhodobých plánů výzkumnické činnosti byl pověřen Státní úřad plánovací. SUP za účasti Státní výzkumné rady vypracoval Dvouletý výzkumný plán, který byl v roce 1947 předložen vládě.

SUP také ve své důvodové zprávě k vládnímu usnesení o nutných opatřeních pro vybudování a zabezpečení výzkumnictví z roku 1947 dělí výzkumné ústavy do tří kategorií – ústřední, vysokoškolské, resortní a podnikové.² Právě třetí kategorie výzkumných ústavů prožívá v 50. letech značný boom. Nejenže dochází k rozvoji stávajících výzkumných ústavů, ale vzniká značné množství nových.³ Tento velký

1 Tato studie vznikla v rámci projektu P410/13/09541S Univerzita Karlova a Československá akademie věd. Instituce vědy a vysokoškolské vzdělanosti v proměnách vědy a politiky v letech 1945–1968. Rád bych poděkoval Martinu Francovi, Matěji Spurnému a Josefu Žabkovi za cenné připomínky a informace. Zorce Damové za zpřístupnění fondu v Archivu hlavního města Prahy, Františku Frňkovi za materiály z Národního archivu.

2 Stříteský, Hynek: Resortní a podnikové výzkumnictví v prvních letech plánované ekonomiky, In: Věda a technika v Československu 1945–1960, red. Igor Janovský, Jana Kleinová, Hynek Stříteský. Praha 2003, s. 286–297, zde s. 286–288. K institucím podílejícím se na plánování vědy se vztahuje rovněž článek Ballnerová, Ruth – Schwippel, Jindřich: Ústav plánování vědy ČSAV (1956–1967). Archivní zprávy ČSAV 9, 1977, s. 79–134.

3 Tabulkové přehledy a data vzniku resortních výzkumných ústavů můžeme najít v publikaci: Petráček, Svatopluk a kolektiv: Výzkumná a vývojová základna v ČSSR (Struktura a zaměření). Praha 1973.

rozvoj můžeme zasadit do kontextu fáze vědeckotechnické revoluce, která probíhala po celém světě, a rozvoj vědy podpořila i snaha Československa dohonit ztráty v rozvoji vědy způsobené okupací.

Resortními výzkumnými ústavy se naše historiografie dosud příliš nezabývala, proto bych touto studií rád rozšířil pohled na tuto část dějin vědy. Tématem vývoje resortního výzkumu se zabývá studie Hynka Stříteského a dotýkají se ho publikace zabývající se výzkumem.⁴ Studie zaměřená na konkrétní resortní výzkumný ústav, však do této doby chyběla.

Badatel, který se zabývá resortním výzkumem, na počátku svého snažení narazí na poměrně závažný problém. Navzdory velkému počtu ústavů se jen u několika z nich dochoval archivní fond.⁵ Proto jsem po průzkumu fondů vybral fond instituce, která měla poměrně široké zaměření. Rozhodl jsem se jít cestou chronologicky řazené studie vycházející zejména z archivních materiálů jednoho konkrétního výzkumného ústavu. Tu zasadím do širšího rámce konstruovaného ze sekundárních pramenů a literatury.

Jako předmět své studie jsem si vybral poměrně zapomenutý Výzkumný ústav místního hospodářství. Na první pohled se zdá být Výzkumný ústav místního hospodářství krátkodobou, bezvýznamnou institucí rezortního výzkumu, která existovala v letech 1954 až 1958. Při bližším zkoumání však zjistíme, že to není pravda. To, že se zabýval jak humanitně i technicky orientovaným výzkumem, tak vývojem designu, z něj dělá ideální průřezovou institucí pro průzkum rezortního výzkumu v tomto období.

Nejprve bych rád odpověděl na otázku, proč tato zdánlivě nesourodá instituce vůbec vznikla, a načrtl kolově společenské klima, které to umožnilo. Právě z této otázky zabývající se kontextem vzniku instituce vychází podotázky. Měla tato instituce nějakého předchůdce? Existovala v Československu nějaká instituce, která mohla být ideovým předchůdcem této instituce zabývající se, jak humanitním, tak i technickým výzkumem? Jak do toho všeho zapadá třetí – umělecká složka Ústavu?

Vzhledem k tomu, že se Ústav vydělil z Ústředí lidové a umělecké výroby, které poté samostatně fungovalo prakticky 50 let až do roku 1995, je nutné nastínit jejich genezi do doby jejich oddělení. Jak probíhal vývoj Ústředí do doby oddělení Ústavu? Kdy se Ústav oddělil? Jaká byla dynamika těchto změn?

---

4 Stříteský, Hynek: *Resortní a podnikové výzkumnictví*, s. 286–297. Příkladem publikace dotýkající se resortního výzkumu je Stříteským citovaná publikace Folta, Jan a kol.: *Studie o technice v českých zemích 1945–1992*, sv. 1. Praha 2003.

5 Dalším problémem je, že u zbylých ústavů pak je fond často velmi řídký a poskytující poměrně malý vhléd do raného období jejich fungování. 50. léta jsou na tom z hlediska materiálových celků poměrně špatně. Využití materiálů z pozdějších období, která jsou o něco bohatší, je zase limitováno zákonem o ochraně osobních údajů. Dalším problémem je nezpracovanost fondů a tudíž zhoršená jejich přístupnost. Důsledkem toho jsou špatné podmínky pro srovnávací studie týkající se období jejich vzniku. Je smutné, že navzdory širokému portfoliu humanitně i technicky orientovaných ústavů k nim existuje jen poměrně malé množství kusovitých pramenů.

Právě geneze „umělecky“ zaměřeného Ústředí lidové a umělecké výroby a pozdější vydělení techničtěji zaměřeného Výzkumného ústavu místního hospodářství byla ovlivňována tehdejší socioekonomickou situací v Československu. Reflektuje jak výše zmíněný růst základny resortních výzkumných ústavů, tak i přechod k většímu centralismu, plánování a větší orientaci na uspokojování potřeb obyvatelstva.

Další směřování Ústavu a jeho postupné rozrůstání o jiné organizace přibližuje fázi jeho přeměny v široce zaměřenou vědeckou instituci. Termín „zvědečtění“ může mít mnoho významů. Vítězslav Sommer ho ve své knize *Angažované dějepisectví* používá k popisu přechodu od „propagandistické“ historiografie k seriózním a kritickým formám historiografie v období opouštění kultu osobnosti.

Ve své studii bych rád dal tomuto termínu poněkud jiný význam. Zvědečtění jako posun od manažersky zaměřené instituce k instituci, která se zabývá jak aplikovaným, tak základním výzkumem. Právě toto „zvědečtění“ vrcholící spoluprací s ČSAV a dalšími institucemi je motivem, který se táhne celou existencí Ústavu. Z něho vyvstávají další otázky. Jaká byla dynamika tohoto procesu? Jaké byly vědecké úkoly, kterými se tento Ústav, spojený s potřebami obyvatelstva, zabýval? Měl ústav nějaké publikační prostředky? Jaké byly jeho úkoly na poli ekonomie místního hospodářství? Jaké byly jeho vztahy s ČSAV a důsledky její prověrky resortních výzkumných ústavů v roce 1956? Byla zde patrná spolupráce s jinými resortními výzkumnými ústavu? Probíhala spolupráce s ČSAV?

Rád bych se ve své práci také letmo dotkl personální politiky Ústavu. Konkrétně se pokusím najít odpověď na otázku, zda mohli v tomto politicky nepřilíš exponovaném prostředí resortního výzkumného ústavu přežít kádrově nepohodlní lidé. S personální politikou souvisí i míra ideologizace. Do jaké míry zasahovala ideologie do prostředí aplikovaného výzkumu? Jaký byl její vliv na personální politiku v Ústavu? Mohli zde přežívat kádrově „poskvrnění“ lidé? Jak probíhalo budování ekonomické větve Ústavu? Co měla tato ideologicky citlivá část na starosti? Jak zapadá zrušení Ústavu do státní politiky v druhé polovině 50. let? Měl Ústav nějaké pokračovatele?

To jsou otázky, na které bych se rád v této studii pokusil načrtnout alespoň základní odpovědi.

Klima vzniku Výzkumného ústavu místního hospodářství

Klíčovou otázkou je, proč tento zdánlivě nesourodý ústav vznikl. Pro odpověď se musíme podívat na tehdejší politicko-ekonomickou situaci Československa. Konkrétně do období mezi lety 1949–1953 kdy byl realizován první pětiletý plán. Jde o období, které je charakteristické zanikáním původního kapitalistického ekonomického sektoru a změnou řízení národního hospodářství. Tuto změnu provázal postupný zánik hospodářské demokracie a přechod k takzvanému socialistickému podnikovému hospodářství. To se omezovalo na vnitropodnikový systém, v němž byla hospodářská samostatnost dílen a závodů. Tento systém ovšem nevydržel dlouho.

Pro obtíže spojené s plněním úkolu, které vznikly překročením původního pětiletého plánu, došlo k jeho opuštění. V roce 1951 připravila skupina sovětských poradců společně s domácími odborníky aplikaci sovětského organizace řízení průmyslu a hospodářství.⁶ Aplikace představovala vyvrcholení centralistických tendencí v řízení ekonomiky, které však probíhaly již dříve. Dochází také k postupnému poklesu vlivu trhu na výrobu. Zesílil vliv ministerstev na podniky a vzrostla moc Státního úřadu plánovacího.⁷

Oslabení samostatnosti podnikové sféry souviselo s prováděním strukturální přestavby hospodářství. Ta směřovala ke koncepci tzv. průmyslové velmoci. Bylo dosaženo poměrně vysokého růstu, který byl ovšem značně nevyvážený.⁸

Důvodem této přestavby Československa, ze státu relativně orientovaného na lehký průmysl na stát orientovaný na těžký průmysl, byla eskalace napětí mezi velmocenskými bloky. Tato přestavba navazovala na předcházející tendence, ovšem zesílila v tomto období, které se dá charakterizovat jako nejtvrdí část studené války. Vše bylo podřízeno přípravě na další možnou válku.⁹ Československo, jakožto průmyslově nejvyspělejší země sovětského bloku, se mělo významně podílet na industrializaci ostatních zemí bloku. Stupňování ekonomického tlaku vedlo k revizím pětiletého plánu v únoru 1950 a 1951. Došlo k velkému navýšení investic a zároveň dalšímu omezení lehkého průmyslu.¹⁰ To ještě více vychýlilo rovnováhu ekonomiky.

Dalším důsledkem budování těžkého průmyslu byl hlad po surovinách. „*Surovinová základna se ve srovnání s původním plánem měla rozšířit zejména u železných a olovnat-zinkových rud, koksovateľného uhlí, ropy, pyritů, lnu a vlny, počítalo se i s výstavbou úpravárenských zařízení (např. do roku 1955 mělo být vybudováno 17 hrudkoven).*“¹¹

Domácí těžba však byla z ekonomického hlediska ztrátová a hutě nedokázaly uspokojit požadavky průmyslu.¹² V hornictví ovšem dochází také masivnímu rozšíření v oblasti těžby uranové rudy.

Disproporce systému se ovšem začala projevovat nedostatkem spotřebního zboží a zaostáváním výroby potravin. Likvidace soukromých řemesel a obchodů, společně s odlivem pracovníků služeb, představovala další problém – do jiných hospodářských oborů odešlo na 200 tisíc řemeslníků. Rozsah služeb a jejich kvalita obyvatelstvu nedostačovala.¹³

6 Kaplan, Karel: Proměny české společnosti 1948–1960, I. díl. Praha 2007, s. 92–93.

7 Průcha, Václav a kolektiv: Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992, II. díl. Brno 2009, s. 264–265 a 275.

8 Tamtéž, s. 264–265.

9 V listopadu 1949 se konalo zasedání Informačního byra komunistických a dělnických stran, jehož účastníci deklarovali, že imperialismus přistoupil k otevřené přípravě války. Očekávalo se vypuknutí války kolem roku 1953. Tamtéž, s. 269.

10 Objem investic zařazených do plánu na léta 1949–1953 se zvýšil z 67,2 mld. na 111,6 mld. Kčs (skutečný objem v běžných cenách dosáhl 97,9 mld. Kč). Tamtéž.

11 Tamtéž, s. 270.

12 Kaplan, K.: Proměny české společnosti 1948–1960, I. díl, s. 101.

13 Tamtéž, s. 103.

Nerovnoměrně rozvíjená ekonomika, navíc zatížená značnými zbrojními výdaji, nepodávala očekávané výkony. Zaostávání za hesly a plánem musel režim nějak zdůvodnit. K tomu výborně posloužil proces s tzv. vedením protistátního spikleckého centra v čele s Rudolfem Slánským, jehož účastníkům bylo připisováno téměř vše, co souviselo s ekonomickým zaostáváním.

„Žaloba obsahovala taková obvinění ze sabotáže národního hospodářství, jako zanedbávání rozvoje těžkého průmyslu, popularizování představ o nedostatku rud a surovin v ČSR, vytváření úzkých profilů v průmyslové výrobě, plánování nízkého využívání výrobních kapacit a neefektivních investic, opožďování projektové dokumentace, nadměrný rozptyl investic...“¹⁴

Použití Slánského a jeho spolupracovníků jako obětí beránek ovšem nemohlo napravit narůstající ekonomické problémy. Ty, společně se značnou akumulací peněz na účtech obyvatelstva, vyústily v nepopulární peněžní reformu. Ta ožebračila velkou část populace, která svou nespokojenost dala najevo nepokoji. Protesty na úrovni povstání v Plzni byly pro režim varovným signálem.

Stalinova smrt, následovaná smrtí Klementa Gottwalda, vytvořily příležitost pro možné změny. Příležitosti, která bohužel nebyla využita. Na zasedání ústředního výboru KSČ v prosinci 1953 byl sice odsouzen dogmatismus a strana se postavila proti jeho nejkřiklavějším projevům, ovšem nadále pokračovalo tažení proti buržoazním světonázorům.

Na rozdíl od sousedních států (Polska a Maďarska), nedošlo k výraznějším změnám ve struktuře politiky, ani k personální obměně. Odlišnost Československa pravděpodobně souvisela s režimem, kterému chyběla významnější vnitrostranická opozice. V tom se lišilo od Polska, kde se pozvolna začal prosazovat tzv. „národní komunismus“ Władysława Gomułky.¹⁵ Dalším možným faktorem mohl být i strach z nařčení z různých úchylek např. titoismu.

Rovněž masivní čistky, které způsobily pokles členů KSČ ze 2,3 milionu členů na 1,677 milionu v roce 1951. Následoval již výše zmíněný proces s generálním tajemníkem Rudolfem Slánským a jeho spolupracovníky.¹⁶ To vše mohlo být důvodem, proč v Československu té doby nevznikla žádná významnější vnitrostranická opozice. Pravdou je, že výše zmíněný Gomułka měl auru oběti stalinismu a jeho přežití umožnilo korektury. Československo tak zatím zůstávalo stranou pozvolné destalinizace. Československý konzervativní kurz byl potvrzen na X. sjezdu strany v roce 1954.¹⁷

Na druhou stranu si i konzervativní Novotného vedení uvědomovalo nutnost některých korektur, hlavně v ekonomické oblasti. Změny hospodářské politiky,

14 Průcha, V.: a kol.: Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992, II. díl, s. 277.

15 Kopeček, Michal: Hledání ztraceného smyslu revoluce. Zrod a počátky marxistického revisionismu ve střední Evropě 1953–1954. Praha 2009, s. 92–93.

16 Foitzik, Jan: Souvislosti politických procesů ve střední a východní Evropě. In: Politické procesy v Československu po roce 1945 a „Případ Slánský“. Brno 2005, s. 16.

17 Kopeček, M.: Hledání ztraceného smyslu, s. 92–93.

odstartované v témže roce, souhrnně nazývané „Nový kurz,“ zahrnovaly zmírnění těch největších ekonomických disproporcí a omezení vojenských výdajů. Větší pozornost se věnovala zemědělství. Co bylo však pro obyvatele nejdůležitější, zahrnovaly i změnu koncepce sociální politiky. Tu charakterizoval důraz na plynulejší růst životní úrovně, snižování cen a větší zastoupení průmyslových výrobků dlouhodobého používání ve struktuře osobní potřeby.¹⁸

V tomto kontextu je pak existence VÚMH logickým důsledkem. Jeho existence je spojená se vznikem ministerstva místního hospodářství. To vzniklo 11. 9. 1953 a převzalo dosavadní úkoly ministerstva vnitra v oboru místního hospodářství a výstavby obcí. Jeho zrušení pak opět koreluje s koncem VÚMH. Ministerstvo místního hospodářství bylo zrušeno 21. 3. 1958.¹⁹ Úkolem Ústavu bylo řešit výrobní a pracovní problémy v podnicích místního průmyslu po stránce technologické, ale i ekonomické a designové. V souladu s větším důrazem „Nového kurzu“ na uspokojování potřeb obyvatelstva se měl zaměřit na: „zkvalitňování a zhospodárňování výroby a poskytování služeb, rozšiřování sortimentu výrobků a zavádění nových druhů služeb individuálních i komunálních“.²⁰

Ostatně na zavádění „Nového kurzu“ reagoval Ústav téměř okamžitě. Necelý měsíc po vyhlášení usnesení vlády vydalo kolegium výzkumu tyto pokyny:

„1. Všechna oddělení pobočky věnují zvýšenou pozornost vývoji nových druhů spotřebního zboží.

- a. do 4. června t. r. ohlásí mně vedoucí oddělení, které vzory a návrhy máme připraveny a mohly by být ihned uplatněny ve výrobě místního průmyslu.
- b. Navrhnou mně seznam nových druhů spotřebního zboží, o nichž se dá předpokládat, že o ně bude získán zájem širokého kruhu spotřebitelů. Pro tyto navržené nové druhy je příslušné oddělení ochotno vypracovat návrhy a případně prototypy (uvést termíny pro vyřešení úkolů). – Zároveň uvést možný předpokládaný termín k uvedení do výroby.“²¹

Co z toho konkrétně plynulo? Šlo například o úkoly tohoto typu – zvýšení jakosti nábytku, návrhy účelného nábytku pro víkendové chaty, zvýšení počtu strojků pro domácnost, vývoj nedostatkových druhů užitkové keramiky, 65 nových druhů hraček, z toho 15 druhů mechanických, zajištění stálobarevnosti a nesrážlivosti šatů a jiné úkoly pro VÚMH.²²

18 Průcha, V. a kol.: Hospodářské a sociální dějiny, II. díl, s. 291.

19 Internetové stránky Zákony pro lidi. <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1953-77> a <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1958-10> [19. 4. 2016].

20 Žabka, Josef a kol.: Výzkumný ústav místního hospodářství 1945–1958, inventář SÚA. Praha 1965, s. 4.

21 Pokyny a připomínky týkající se opatření ústavu ke zvýšení výroby, zlepšení týkající jakosti a rozšíření sortimentu některých druhů spotřebního zboží podle usnesení vlády ČSR a ÚVKŠČ ze 7. 5. 1954. (Rozhodnutí na VIII. poradě kolegia výzkumu), ze dne 2. 6. 1954, viz Národní archiv (dále NA), fond Výzkumný ústav místního hospodářství (VÚMH), inv. č. 24, kart. 6.

22 Tamtéž.

Ústav se tedy velice rychle adaptoval na novou politiku zaměřenou na uspokojování potřeb obyvatelstva. Rozšíření palety spotřebního zboží bylo v dobovém kontextu důležitým úkolem, kterým se vláda snažila zamezit případnému odporu vůči režimu.

Vraťme se ale od konkrétních úkolů k obecné charakteristice. Dalším okruhem činností, souvisejícím s oficiální politikou vlády, bylo vyhledávání a hospodárné využívání místních zdrojů surovin, zejména pak recyklace odpadu. Ekonomická složka měla sloužit k efektivnímu a hlavně komplexnímu řešení problémů místního hospodářství a jeho provozů. Což bylo opět v souladu s politikou centralizace, která měla překonat roztržitost místního hospodářství. Oficiálně vznikla ekonomická větev Ústavu až v roce 1956, nicméně její předchůdce, Středisko ekonomie práce, včleněné do Ústavu, fungovalo již před tím a snažilo se o zaostrnější přístup k problémům daných podniků. Tím do jisté míry zmírňovalo neduhy vyplývající z centralizačních snah režimu.

Právě komplexnost, zahrnující technologickou i ekonomickou složku, měla být hlavním triumfem této instituce. To ladilo s vytčeným směrem, kterým se Československo v té době vydalo. Byla to snaha skloubit koncepci strojirenské velmoci s politickou nutností zajistit zvyšování životní úrovně obyvatelstva. Šlo o nalezení vyvážené úrovně centralizace – na jednu stranu zde byly obavy z mocenského oslabení centra a idea toho, že pouze centrum může nejlépe dirigovat a přesunovat prostředky, a tím odstraňovat obtíže a disproporce v ekonomice.²³ Na druhou stranu právě centrum bylo ve značné míře příčinou nerovnováhy a disproporce ekonomiky. Vytvářel se tak bludný kruh.

Důležitým aspektem pro vznik Ústavu byla také státní politika v oblasti folkloristiky. Činnost Ústavu a jeho předchůdce ÚLUV se jí dotýkala ve značné míře. Režim po roce 1948 na jednu stranu podporoval folklorní činnost, na druhou stranu dochází k rušení folklorních spolků a zakládání nových souborů lidových písní a tanců. Ty byly pod kontrolou organizací Revolučního odborového hnutí, Československého svazu mládeže, místního Osvětových besed, městských Domů osvěty nebo Jednoty zemědělských družstev. Propagován byl angažovaný folklorismus, do něž byly implantovány nové propagační prvky. Folklorní soubory tak vystupovaly i na první Celostátní spartakiádě.²⁴ V tomto kontextu režimní politiky, který zahrnoval podporu a zároveň zastřešování a podřizování folklorních aktivit, se zařazení tohoto humanitního výzkumu do činnosti Ústavu zdálo jako logické.

Je nutné také zmínit, že Ústav nebyl první institucí zahrnující humanitní i technický výzkum v dějinách Československa. Vzpomenout můžeme Masarykovu akademii práce, velice významnou instituci, která za první republiky obojí kombinovala. Přestože neexistuje přímé spojení s Ústavem, jeho členové s ní pravděpodobně přišli do styku alespoň formou publikací.

23 Kaplan, K.: *Proměny české společnosti*, I. díl, s. 112–113.

24 Zdařil, Roman: *Vztah socialistické ideologie k folkloru a jeho reflexe v československém hraném filmu v letech 1945–1968*, bakalářská práce, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno 2011, s. 16–18.

Nebyl ani ojedinělou institucí v rámci boomu resortních výzkumných ústavů v 50. letech. Ústavů, jejichž zaměření se dotýkalo spotřebního zboží, vzniklo v této době více např. roku 1951 Výzkumný ústav tabákového průmyslu, roku 1954 Vývoj nábytkářského průmyslu Národní podnik Brno, roku 1956 Výzkumný ústav skla a bižuterie.²⁵

Dalším fenoménem, který na vývoji Ústavu můžeme pozorovat, je stále větší posun k vědecké činnosti, který vyvrcholil spoluprací s ČSAV. Podívejme se proto nyní na genezi Ústavu a změny v jeho struktuře a činnosti.

Vznik a vývoj Výzkumného ústavu místního hospodářství

Výzkumný ústav místního hospodářství vznikl v srpnu 1953 delimitací z Ústředí lidové a umělecké výroby, které ovšem jeho zřízením nezaniklo. Ústředí existovalo až do roku 1995, kdy bylo privatizováno formou likvidace.²⁶

Ústav byl koncipován jako rozpočtová organizace ministerstva místního hospodářství, které řídilo, kontrolovalo a plánovalo jeho činnost. Postupně absorboval další organizace. Podívejme se nejprve na jeho předchůdce a postupně přičleňované organizace. Začneme nejprve s mateřskou institucí, která Ústav ovlivnila nejvíce a ze které se vydělil.

Ústředí lidové a umělecké výroby (dále jen ÚLUV nebo Ústředí) vzniklo jako celostátní veřejnoprávní korporace zřízená dekretem číslo 110/45 Sb. ze dne 27. 10. 1945.²⁷

Jeho zaměření bylo následující: „*Jeho úkolem je zajistit mírové vývojové předpoklady lidové a umělecké výroby, tj. domácí práce a domácí výroby, dále uměleckořemeslné a umělekooprůmyslové výroby. Je to všestranná péče o lidovou a uměleckou výrobu, aby se z ní bylo vytvořeno silné, jednotně organizované a technicky dokonalé výrobní odvětví, prostředek sociálního povznesení pracujících lidí a tvořivý nástroj lidového i vyššího umění.*“²⁸

Tolik dobová proklamace. ÚLUV mělo centrálu na Praze II na Národní třídě č. 36. Pobočka pro moravské kraje sídlila v Brně, v ulici Veveří č. 5 a pro Slovensko v Bratislavě, v ulici Gorkého č. 13. V jeho čele stálo čtyřčlenné předsednictvo a šestnáctičlenný správní výbor.

Činnost Ústředí byla zaměřena hlavně na vývoj designu ve spolupráci s výtvarníky a různými odborníky. Jeho tvorba vycházela z uměleckých zdrojů jednotlivých krajů – hlavně z jejich lidového umění. Cílem měla být dokonalá forma výrobku: „*Spolupráce výrobce s výtvarníkem je proto základním příkazem v boji proti kýči a braku.*“²⁹

25 Petráček Svatopluk a kol.: Výzkumná a vývojová základna v ČSSR (Struktura a zaměření). Praha 1973, s. 133, s. 150, s. 123, s. 142.

26 Počátky, fungování a okolnosti privatizace ÚLUV přibližuje Žizková, Lenka: Slavné počátky a neslavné konce Krásné jizby a Ústředí lidové a umělecké výroby. Národopisné revue 18, č. 3, 2008, s. 127–135. Rovněž také heslo Ústředí lidové a umělecké výroby v Knapík, Jiří – Franc, Martin a kol.: Průvodce kulturním děním a životním stylem v Českých zemích 1948–1967, svazek II. Praha 2011, s. 992–993.

27 NA, VÚMH, inv. č. 1, kart. 1: spis čj. 655/0/w ze dne 4. 3. 1950.

28 Tamtéž.

29 Tamtéž.

Ústředí se mělo orientovat na domácí suroviny a aktivizovat výrobu v hospodářsky slabých krajích – se zaměřením na pracovní kapacity, které nebyly vhodné pro jiné účely. Z toho vyplývala orientace na textilní zboží, hračky a drobné předměty. Plán mu přisoudil i podchycení výtvarníků a dozor nad účelností designu.³⁰

Pro dosažení těchto cílů vybavil stát Ústředí vzorkovými dílnami v Praze, Brně, Bratislavě a Uherském Hradišti. Ty měly být vrcholovými designovými pracovišti, která měla produkovat dokonalé prototypy. Na jejich výstavbu byl vyčleněn poměrně štědrý rozpočet.³¹ Dále pak Ústředí získalo několik manufaktur a výrobních družstev lidové a umělecké výroby.

Ve zdůvodnění své existence se pak mimo jiné Ústředí odvolávalo i na projev prezidenta Klementa Gottwalda na zasedání ÚV KSČ ve dnech 24. 2. – 26. 2. 1950, v němž prezident stanovil, že je potřeba rozvíjet takový průmysl, kde je potřeba co nejméně cizích surovin. Kromě toho se Ústředí odvolávalo i na existenci podobných organizací ve světě – jak v zemích socialistických, tak i kapitalistických.

Ústředí se mělo mimo jiné starat i o odbyt lidových výrobků vlastním distribučním aparátem.³² Z vědeckých činností se pak mělo zaměřovat na průzkum, dokumentaci a evidenci tradiční lidové výroby, domácí práce, klasického řemesla, podomáckého průmyslu a pečovat o lidový kroj. Rovněž mu příslušela propagace svého oboru, pořádání kurzů a vydávání informací.

Je evidentní, že působnost Ústředí vzrostla po únoru 1948: „*Byl sestaven též seznam konfiskátů a podniků hlavně těch, které přicházejí v úvahu pro zapojení na ÚLUV aneb k případnému znárodnění a jež jsou svou povahou výroby žádoucí vhodným způsobem napojit na pracovní celek Ústředí.*“³³

Nárůst provozů způsobil i volání po reorganizaci – šlo hlavně o centralizaci distribuce pro Československo i zahraničí. Příkladem může být porada na Zemském národním výboru z dubna roku 1948, na níž zástupce Moravského Zemského národního výboru dr. Hochman přednesl svou vizi. Ideálně vyřešenou organizaci lidové a umělecké výroby a distribuce jejich výrobků viděl v postupném združstevnění převážné části výroby. Výroba podléhající do zájmové sféry ÚLUV měla být soustředěná v jeden celek družstevního podnikání pracovní napojeného přímo na ÚLUV.³⁴ Proti tomu se ovšem postavil umělecký ředitel ÚLUV architekt Jan Vaněk, generální ředitel dřevozpracujícího průmyslu.

30 „*Od roku 1948 byly na ÚLUV přeneseny i povinnosti v oblasti průmyslového výtvarnictví a umělecko-průmyslové výroby jak je od r. 1914 zastával Svaz čs. díla,*“ viz NA, VÚMH, inv. č. 39, kart. 11: složka Organizace 1953, vznik ústavu. Odstavec je ovšem podtržen a je u něj otazník. Na druhou stranu formulace odpovídá Inventáři, s. 2.

31 Původně šlo o 1 860 525, později byl navýšen na 3 miliony korun. Důvodová zpráva k II. návrhu na vybudování vzorkových dílen odbočky ÚLUV v Brně, s. 2, NA, VÚMH, inv. č. 4, kart. 1.

32 Zpráva o výsledku porady u odbočky ÚLUV v Bratislavě ze dne 19. 6. 1951, NA, VÚMH, inv. č. 4, kart. 1.

33 Zápis o poradě ze dne 21. 4. 1948 konané na průmyslovém referátu ZNV v Brně za předsednictví člena rady ZNV a referenta pro průmysl, obchod a živnosti pana Dr. Hochmana, tamtéž.

34 Tamtéž.

Jan Vaněk byl jednou z klíčových osobností nábytkářského průmyslu s velkým vlivem na meziválečný design nábytku. Narodil se 1891 do rodiny majitele prosperující stolařské dílny a absolvoval odbornou školu pro zpracování dřeva. Důležité pak pro něj byly zkušenosti, které získal při absolvování praxe v architektonických ateliérech a nábytkářských firmách – Mnichov, Stuttgart, Heilbronn. Mimo jiné zde navázal cenné kontakty například s Bruno Paulem. Po převzetí rodinné firmy spolupracoval s řadou architektů např. Janem Kotěrou. Patřil k zakladatelům Zemského svazu stolařů a příbuzného průmyslu. Byl velmi vlivnou a všestranně zaměřenou osobností, jejíž kariéru nepřerušil ani únor 1948.³⁵ Nebyla to jistě náhoda, že právě on odporoval čistě utilitárnímu pohledu na Ústředí a tvrdil, že hlavním aspektem má být služba zvelebovací jak po stránce výtvarné, tak po stránce technické.³⁶ Z poradenské a vědecké instituce se tak ale začala stávat převodová páka oficiální politiky, která měla mít kontrolu nad celkovou situací ve výrobě.

Tomu odpovídal i adekvátní nárůst počtu zaměstnanců – např. pobočka v Brně měla v roce 1946 celkem 8 zaměstnanců a v roce 1951 již 31 zaměstnanců.³⁷

Neznamená to ovšem, že by Ústředí rezignovalo na výzkumné úkoly. Ty se zaměřovaly hlavně na design spotřebního zboží a bytového zařízení, nebyl zanedbáván ani výzkum domácké práce.³⁸ Je zajímavé, že byl poměrně velký důraz kladen na vývoj nových hraček.

35 Chatrný, Jindřich: *Architekt Jan Vaněk (1891–1962). Zrod Moderního Designu a bytové kultury. Nástin koncepce výstavního projektu Muzea města Brna v obecných a konkrétních aspektech, diplomová práce, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity. Brno 2007, s. 8–15. O jeho díle proběhla výstava s názvem: Jan Vaněk (1891–1962). Civilizované bydlení pro každého. Viz <http://www.archiweb.cz/news.php?type=&action=show&id=9103> a <http://www.archiweb.cz/news.php?action=show&type=6&id=8298> [19. 4. 2016].*

36 Zápis o poradě ze dne 21. 4. 1948 konané na průmyslovém referátu ZNV v Brně za předsednictví člena rady ZNV a referenta pro průmysl, obchod a živnosti pana Dr. Hochmana, NA, VÚMH, inv. č. 4, kart. 1.

37 Nárůst po odděleních pak vypadal takto: 1946 – Organizační a správní služba 3 1951 - 7, propagace 1 1951 - 1, zvelebovací služba 1 1951 - 4, Návrhové ateliéry textil a památeční předměty 3 1951 - 5, Návrhové ateliéry dřevo 0 1951 - 2, Vzorková dílna dřevo 0 1951 - 4, Vzorková dílna textil 0 1951 - 5, Vzorková dílna keramika 0 1951 - 1, Vzorková dílna sklo 0 1951 - 1, Vzorková dílna kůže 0 1951 - 1. Číselný odhad počtu zaměstnanců ze dne 19. 12. 1951, tamtéž.

38 Zde jsou příklady některých z nich: *Lidový byt. Dozor a kontrola výroby prototypů ve VD dřevo podle návrhů prof. J. A. Šálka, připravených pro schvalovací řízení v Praze 1. 10. – 20. 1.; Opravné a dokončovací práce prototypů – Sklápěcí postel- 2 typy, Čalouněné křeslo –ušák- dřevěná kostra. Vypracování výkresů pro konečnou úpravu sklápěcích postelí. Vypracování návrhu využití staré kostry křesla na nový tvar. 20. 2. – 31. 3.; Zařízení kluboven domů pracujících mládeže 1.3. – 31.3.; Technické normy drobného dřevěného zboží domácnosti 10.1.–10.2.; Návrhy koberců z odpadů (korektura) pro zavedení do výroby 1.3. – 31.3.; Pro Sdružené řemesla OKP Znojmo – keramický závod Vranovská Ves – Hračky: 2 soupravy pro dětské hračky (pokojíčky- kredence)- souprava kávová a jídelní s barevnými variantami, s lidovými motivy podle dispozic prof. J. A. Šálka 15. 2. –31. 3.; 5 vzorů sportovních soutěžních trofejí z hutnického a jiného skal s ryteckou a jinou výzdobou 1. 1. – 31. 3.; 5 nových vzorů různé obuvi a sandálů ve spolupráci a podle potřeby k oděvním vzorkovým soupravám 1. 3. – 31. 3.; Výzkum domácké práce a domáckého průmyslu ve spolupráci s VD ŮLUV v Uherském hradišti zajištění předpokladů k soustředění dokumentace tradiční lidové výroby z krajů moravskoslezských v brněnské pobočce ŮLUV 1. 1. – 31. 3. Rovněž spolupracovali na: Pracovní terapie léčebných ústavů Instruktáž a výběr vhodných prototypů pro práce chovanců Státní psychiatrické léčebny v Brně. Navázání spolupráce s družstvem Moravská ústředna – odborné poradenství 1.3. – 31. 3., Rozpis plánu výkonů pro I. čtvrtletí 1953 z 15. 2. 1953. Tamtéž.*

Nadřízeným orgánem Ústředí bylo do roku 1951 ministerstvo průmyslu, od 1. 1. 1951 pak ministerstvo lehkého průmyslu a od roku 1952 bylo přeřazeno do působnosti ministerstva vnitra a zároveň bylo rozhodnuto o vzniku výzkumného ústavu. Ten byl zřízen dne 3. 8. 1953 s názvem Výzkumný ústav výtvarné hodnoty, ekonomie a technologie místní výroby. V témže roce také došlo k navýšení mzdového fondu o 67 000 korun.³⁹ Opatření mělo pravděpodobně zmírnit dopad měnové reformy – navýšení bylo již v nové měně.

Je zajímavé, že se ústav měl původně jmenovat „Ústav pro výzkum a výtvarnou hodnotu místní výroby“ a vzniknul v zásadě před 3. 8. 1953 a to již 1. 1. 1953.⁴⁰ Ke zřízení došlo totiž vyhláškou ministra Noska ze dne 3. 8. 1953 s dohodou s ministrem financí a ministrem předsedou Státního úřadu plánovacího s platností právě do 1. 1. 1953.⁴¹ Tuto skutečnost potvrzují i porady vedení Ústavu z doby před 3. 8. 1953.

Podle návrhů členů ÚLUV se měl nově zřízený Ústav zabývat hlavně těmito dvěma okruhy činností:

„I. zabírající problematiku místního hospodářství (místní průmysl, komunální hospodářství a služby, družstevní výroba a distribuce místní výroby) V tomto případě jde především o otázky technické a organizační a u některých oborů o problémy výtvarné hodnoty.

II. Lidová umělecká výroba a dozor nad distribucí. V pořadí naléhavosti této problematiky je péče o kulturní a výtvarné hodnoty a péče technická a organizační.

Pokud se však týká organizace skupiny I, tuto neřešíme.“⁴²

Přesto však nově zřízený Ústav nakonec nebyl pouze ekonomickým koordinátorem „roztržštěné“ místní výroby. Z pracovních náplní jeho pracovníků lze vyčíst ambice jak v ekonomickém, tak i v etnografickém výzkumu. Od pracovníků byly vyžadovány nejen etnografické znalosti a publikační činnost v oboru, ale i manažerské dovednosti spojené s jednáním s národními výbory, vzorkovkami a distribucí.⁴³

39 Bod Rozpočet na r. 1953 a jeho změny po měnové reformě. Záznam o poradě vedení ze dne 26. 6. 1953, tamtéž, inv. č. 23, kart. 5.

40 Pokyny pro sestavování rozpočtu na rok 1953 ze dne 3. 12. 1953, NA, VÚMH, inv. č. 7, kart. 1; Žabka, J. a kol.: Výzkumný ústav místního hospodářství, s. 2–3.

41 Oznámení o zřízení ze dne 3. 8. 1953, NA VÚMH, inv. č. 21, kart. 5.

42 Záznam o poradě ÚLUV ze dne 16. 2. 1953, tamtéž.

43 „S odbornými institucemi a složkami ústavu se zúčastňuje a složkami ústavu se zúčastňuje vědecké práce na komplexním výzkumu tradiční lidové výroby. Je v oboru lidové kultury a tradiční lidové výroby publicisticky činný. K práci má potřebnou vysokoškolskou kvalifikaci, znalost odborné literatury a podrobné terénní znalosti. V rámci ekonomického průzkumu místního hospodářství v 5 moravskoslezských krajích vede samostatně podle plánu jednání s KNV, KPK a krajskými vzorkovkami a prodejními místního průmyslu, sleduje konkrétní výsledky činnosti ústavu ve výrobě a distribuci. Organizuje systematický průzkum podniků MH za účelem technicko-technologické dokumentace. ... Vypracovává metodiku vývojové práce pro pracovníky svého oddělení a sám iniciativně řeší zásadní výzkumné a vývojové problémy, a to po stránce technické a technologické. Sestavuje plán práce svého oddělení a zodpovídá za jeho plnění. Dohlíží na výrobu v prototypové dílně, za jejíž činnost spoluzodpovídá. Pracuje na problémech využití nových hmot, jejichž technologické vlastnosti zkoumá a zhodnocuje. Provádí praktické zásahy v normalizaci svého oboru.“ Popis práce samostatného vědeckého pracovníka pro širší obor a Oblastního referenta pro styk KNV a ekonomický průzkum v krajích, popis práce vedoucího výzkumného oddělení 0210 dřevo, nábytek a přírodní materiály. Popisy pracovní náplně, tamtéž, inv. č. 4, kart. 1.

Náplň naznačuje poměrně široké pole působnosti a nutnost interdisciplinární spolupráce. Dále pak určitý tlak na „zvědečtění“ a posun k výzkumné činnosti, což jsou trendy, které provázely Ústav po celou dobu jeho existence. Úkoly dostával Ústav od ministerstva, KNV a od podniků místního a komunálního hospodářství.⁴⁴

Podívejme se nyní na jeden z aspektů vědecké činnosti Ústavu, který je v kontextu tehdejší doby poměrně důležitý. Je jím hledání nových, ve výrobě použitelných materiálů. Ze zápisu o pracovní instruktaži ze dne 4. 9. 1953 o výzkumném úkolu s názvem Přírodní materiály vyplývá, že Ústav tímto úkolem pověřilo ministerstvo vnitra. Úkol souvisel s tehdejším hladem Československa po surovinách, který byl důsledkem překračování plánu, a proto bylo nutné najít nové zdroje pro rostoucí ekonomiku. Tento úkol poukazuje na důležitost, kterou této politice a roli místního hospodářství režim přisuzoval.

Výzkumný úkol byl obsazený pracovníky různého zaměření a měly být zpracovány dílčí úkoly. Jedna z částí celkového výzkumného úkolu byla využití rostlinných materiálů v místní výrobě. Inspirace byla hledána v zahraničí – např. u využití kukuřičného šustí, jehož zpracování se liší od zpracování slámy, bylo přihlédnuto k postupu používanému v Maďarsku (u nás též na Slovensku) – šlo vlastně o italské zpracování slámy. Se šustím byly konány pokusy jeho zpracování jako vzorování výplní pro nábytek, čílka gaučů a stínidel.

Dalším materiálem, jehož využití se řešilo, byl orobinec. Právě zpracování vodních porostů v místní výrobě bylo považováno za velký ekonomický problém. Instruktaž se rovněž zaměřila na zpracování slámy – byly prezentovány výsledky průzkumu výroby slaměného zboží na Drahanské vysočině.

K problému přistupoval Ústav profesionálně a s určitým odstupem, který krotil nadšení některých úředníků.

„S. Dr. Libus k diskusnímu příspěvku s. Dr. Chlupa, že údaje KNV o přírodních materiálech je třeba bráti s rezervou, poněvadž referenti některých krajů dobře nevědí, které odrůdy jsou pro zpracování vhodné. V tom směru bude třeba údaje v materiálových výkazech přezkoušeti odborně.“⁴⁵

Řešila se i ekonomická stránka věci – proč jsou výrobky z jednoho místa levnější než z druhého. Pokusy probíhaly ve spolupráci s výrobními závody, např. pokusy s proutěným výpletem s družstvem v Seredi.

Z anorganických materiálů byla značná pozornost věnována použití skleněného vlákna v místním průmyslu, a to ze stejných úspěšných důvodů – šlo vyrábět z místních surovin a byl o něj zájem jak v socialistických, tak kapitalistických zemích.⁴⁶

---

44 Prozatímní organizační řád Ústavu ze dne 4. 12. 1954, tamtéž, inv. č. 21, kart. 5. Také zpráva za první čtvrtletí 1954, tamtéž, inv. č. 23, kart. 5.

45 Zápis o pracovní instruktaži k výzkumnému úkolu Přírodní materiály ze dne 4. 9. 1953, s. 4; tamtéž, inv. č. 15, kart. 3.

46 Rešerše vypracovaná 4. 12. 1953 týkající se využití skleněného vlákna v místním průmyslu, tamtéž, inv. č. 23, kart. 5.

Ústav se rovněž zapojoval i do řešení problémů spojených s recyklací – od KNV v Olomouci obdržel úkol týkající se zužitkování odpadu při výrobě papíru pro Jindřichohradecké papírny, pro závody S. K. Neumanna v Krnově výroba stuh a prýmků, zpracování odpadu při výrobě popruhů.⁴⁷

Zprávy dokazují, že se Ústav aktivně a profesionálně zapojoval do řešení národohospodářských problémů. V první polovině roku 1954 bylo také rozhodnuto o větším zapojení Ústavu do ekonomických a sociologických vědeckých úkolů.

„II. Ekonomického charakteru podniků místní výroby: Rozšířit práci ekonomického sektoru, přejít od formálního styku s KNV k činnosti ekonomického průzkumu, především odhalovat průzkumem potřeby u spotřebitelů a sledovat naše vzorky ve výrobě a distribuci. Rozšiřovat systém pracovních skupin. Je třeba vyžadovati protivzorky od výroby a srovnávat je s prototypem. Prodiskutovat osnovy řešení úkolů na plánovacím listu. K tomu uvést názor vedoucího oddělení nebo kolektivu.

*III. Politické a odborné: Nízká ještě úroveň práce, nedostatečná spolupráce resortů. Odhalovat příčiny nedostatků a vyvodit věcnou a operativní nápravu. Třeba provádět řádnou studijní a dokumentační přípravu. Zatím převládá v ústavu práce desinatérsko-výrobní místo výzkumu a vývoje.*⁴⁸

Vedení si tedy uvědomovalo nutnost posílení vědeckovýzkumné složky činnosti Ústavu. Nemohlo však zanedbat ani výše zmíněnou designersko-výrobní činnost. Blížila se totiž Spartakiáda a bylo nutné připravit pro ni spotřební zboží.⁴⁹

Ani to ovšem neznamenal odklon od dosavadního uměleckoprůmyslového zaměření Ústavu.

*„Podle pokynů hlavního výtvarníka a vedoucího oblastního výzkumného pracoviště provádí kontrolu návrhové a vzorovací činnosti všech výzkumných oddělení. Vypracovává iniciativně nové návrhy tvarů a konstrukcí hlavně v oborech dřevo, kov, keramika, sklo a umělé hmoty.*⁵⁰

Za součást uměleckoprůmyslové činnosti Ústavu lze určitě považovat i účast na výstavách a podíl na jejich organizaci. Navazoval v tom na činnost, kterou vyvíjelo již Ústředí. To spoluorganizovalo například výstavu Dítě a hračka, která proběhla v Praze, v Domě uměleckého průmyslu na Národní třídě 36, ve dnech

47 Zpráva za I. čtvrtletí 1954 ze dne 15. 5. 1954, tamtéž, inv. č. 23, kart. 5 a stránky společnosti PEGA-VEL <http://www.pegacv.cz/o-nas> [19. 4. 2016].

48 Sektorová porada v dubnu 1954, tamtéž.

49 Šlo zejména o brašny, ale byly zmíněny i jiné upomínkové předměty s heslem „Celostátní Spartakiáda 1955“. Zpráva z porady SVTVS ze dne 7. 4. 1954, tamtéž, inv. č. 23, kart. 5. Spartakiádní brašny byly i tématem služební cesty do OPK Ostrava a OPK Vítkovice, kam zástupci Ústavu přivezli prototyp brašny a dojednávali výrobu. Zpráva o jednání se zástupci podniku místního hospodářství ze dne 22. 5. 1954, tamtéž, inv. č. 25, kart. 6.

50 Pracovní náplň výtvarného referenta a vedoucího pracovníka oblastního výzkumného a výtvarně-vývojového pracoviště; samostatného tvůrčího návrháře a konstruktéra, tamtéž, inv. č. 4, kart. 1.

21. 11. 1952 – 11. 1. 1953.⁵¹ Textová část výstavy začínala citáty Maxima Gorkého a Stalina. Pokračovala provoláním tohoto znění: „*Hračka v kapitalistických zemích, bez ohledu na její vysokou techniku vyjadřuje úpadek, mravní i kulturní rozklad. Kapitalismus znamená válku, bídu a utrpení. Krutosti tohoto systému nejsou ušetřeny ani děti*“.⁵²

Text dále pokračuje dějinami hraček, je v něm i nadále patrné třídní hledisko. Úvodní panel pak vytahuje opět větší ideologický kalibr: „*V Itálii se děti dělí na chudé a bohaté. Bohaté jsou v menšině, zato chudých je většina. Chudé děti se spokojují s hračkami, které si vyrobí sami z hadrů, kdyžto pro děti bohaté vidíme, zejména před vánocemi, výkladní skříň naplněné hračkami představujícími zbraně, revolvery, strojní pušky a dokonce se objevily i hračky, představující atomovou bombu.*“⁵³

Z dalšího textu vyplývá důležitost, kterou režim přikládal správně pojatým hračkám. V textu jsou vyjmenovány faktory správného vytváření hraček.

Je otázkou, nakolik tato výstava vypovídala o činnosti Ústředí. Vznikla přeci jen v období nejužšího stalinismu a ve velice specifickém odvětví. Je možné, že následující výstavy nebyly již takto silně ideologizovány.

Pracovně a organizačně se Ústav v roce 1954 podílel na pořádání výstav ministerstva místního hospodářství v Brně a Jihlavě, kde měl rovněž vlastní expozice. Zápůjčkou exponátů se podílel na výstavě ministerstva hospodářství v Praze, veletrhu v Lipsku a výstavě v Berlíně. Na KNV v Brně byla udržována stálá výstavka. Kromě toho Ústav uspořádal 4 samostatné přehlídky odívání a 8 dalších přehlídek se účastnil.⁵⁴

Vrcholem výstavní činnosti můžeme nazvat podíl na výrobě exponátů pro proslulou světovou výstavu v Bruselu v roce 1958. Ústav se na ní podílel sklem, dřevěnými výrobky a textilem.⁵⁵ Ústav měl tedy podíl na tomto úspěchu, který Československo velmi zviditelnil. Tento fenomén pak měl vliv v mnoha oblastech designu, ale i ekonomie tehdejšího Československa.⁵⁶

Další činností, kterou se Ústav zviditelňoval, byla jeho publikační činnost. Již ÚLUV vydávalo Zprávy pro členy ústavu, zájem o ně však mělo i Moravské zemské

51 Pozvánka na zahájení výstavy, tamtéž, inv. č. 26, kart. 6. Mezi vystavenými exponáty byly např. fukar, velbloud, kráva, srnka, drak, stavebnice JZD, náměstí, nádraží, přístav, továrna. Seznam hraček ze dne 2. 7. 1952, Tamtéž; Dům uměleckého průmyslu – funkcionalistická budova z roku 1936 postavená architektem Oldřichem Starým. Sídliila v ní vzorková prodejna Krásné jizby. Archivweb Leona Matuškové Heczkové, ČTK, 5. 10. 2010 <http://www.archivweb.cz/news.php?action=show&id=9202&type=8> [19. 4. 2016].

52 Text libreta výstavy připojený k zprávě o jednání, které probíhalo ze ve dnech 13. a 14. 11. 1952, ze dne 17. 11. 1952. Bohužel autora tohoto ideologicky vyhoceného textu se mi nepodařilo zjistit. Text je podepsán ÚLUV ředitelství manufaktur, tamtéž, inv. č. 26, kart. 6.

53 Tamtéž.

54 Zpráva o činnosti pracoviště Brno za rok 1954 ze dne 7. 1. 1954 – jde pravděpodobně o chybu, má být 1955, tamtéž, inv. č. 23, kart. 5.

55 Zpráva o plnění plánu úkolů VÚMH za měsíc srpen 1957, tamtéž, inv. č. 41, kart. 14.

56 K tématu Československého úspěchu na této výstavě existuje bohatá literatura. Například: Bruselský sen. Československá účast na světové výstavě Expo 58 v Bruselu a životní styl 1. poloviny 60. let. Praha 2008; Benešová, Emílie – Šimunková, Karolina: Expo 58. Příběh československé účasti na Světové výstavě v Bruselu. Praha 2008.

muzeum a krajské výbory.⁵⁷ Ústav v tom pokračoval první žádosti o články pro Zprávy jsou již z roku 1953.⁵⁸ Ovšem první dochovaný zápis z redakční rady se vztahuje ke dni 19. 6. 1957.

Články ve zprávách měly poměrně široký tematický rozptyl, jako příklady názvů můžeme uvést tyto – Sellner: Výchova kádrů v místním hospodářství, Vaniš: Nové učební plány a osnovy pro učňovské školy MH (myšleno pravděpodobně ministerstvo místního hospodářství), Ing. Vaněk: Podklady pro typizaci rychlírenských jednotek, Ing. Kříž: Městské hospodářství ve Stockholmu, A. Zlatkovský: Humusová hnojiva.⁵⁹

Forma zpráv se ladila poměrně dlouho. Frekvence vydávání byla pravděpodobně čtvrtletní, až do 18. 11. 1957 kdy se redakční rada usnesla, že bude lepší vydávat zprávy měsíčně v rozsahu 16 stran, maximum ovšem bylo stanoveno na 64 stran. Důvodem toho bylo zastarávání informací.⁶⁰ Náklad zpráv měl být 1000 kusů. Podle všeho ne všechny články byly honorovány. Pokud ano, tak to činilo 5 Kč za normostranu. Redakční rada proto žádala o honorování článků. Argumentovala tím, že pokud nebudou články honorovány, podaří se přimět pracovníky Ústavu pouze k tomu, že napíší povinnou zprávu po ukončení úkolu.⁶¹ Bohužel se mi nepodařilo dohledat exemplář těchto zpráv, tudíž nemohu poskytnout informace o jejich grafické úpravě.

Od roku 1953 Ústav vydával pro interní potřebu Přehled zahraničních časopisů a článků týkající se oborů místního hospodářství.⁶²

Hlavním kanálem, kterým Ústav oslovoval veřejnost, však byl Tvar, časopis pro průmyslové výtvarnictví a lidovou tvorbu. Šlo o kvalitní periodikum, které se zabývalo uměním, designem – nábytkem, předmětů denní potřeby, kuchyní. Kromě designu obsahoval časopis i „čistě umělecky“ zaměřené články například o zaštitách na japonských mečích. Jeho vydávání mělo nejprve na starosti ÚLUV poté v období 1953–1954 Ústav, jedno číslo bylo vydáno společně a poté časopis vydával opět ÚLUV. Celkem se časopis dočkal 21 ročníků mezi lety 1948–1970.

Pracovníci později navržení v Ústavu do funkcí vědeckých pracovníků a vědeckých asistentů ovšem vykazovali publikační činnost i jinde. Například Svatopluk Janiš přispíval do časopisu Komunální podniky, časopisu Místní hospodářství, Vlastimil Vaněk vydal samostatně odbornou publikaci „Vazačství květin“, v kolektivní spolupráci dílo „Zahradnické květinářství“ a jiné. Publikoval také v Československém zemědělců nebo Zahradě. Miroslav Šimáně publikoval v časopise Elektrikář, Alex Zlatkovský ve Věstníku Československé akademie zemědělských věd.⁶³ To byly některé příklady publikační činnosti, které dokazují, že se zaměstnanci neomezovali jen na jedno periodikum.

57 Dopis pro ÚLUV ze dne 21. 5. 1953, NA, VÚMH, inv. č. 39, kart. 13.

58 Žádost o materiál pro článek ze dne 5. 11. 1953, tamtéž, inv. č. 23, kart. 5.

59 Zápis ze schůze redakční rady VÚMH ze dne 19. 6. 1957, č. 3 a 15. 10. 1957, č. 4, tamtéž, inv. č. 39, kart. 13.

60 Zápis ze schůze redakční rady VÚMH ze dne 18. 11. 1957, tamtéž.

61 Tamtéž a Zápis ze schůze redakční rady VÚMH ze dne 11. 11. 1957, tamtéž.

62 Zpráva studijního oddělení ze dne 27. 9. 1953, tamtéž, inv. č. 23, kart. 5.

63 Návrh na systematizaci vědeckých pracovníků VÚMH ze dne 19. 12. 1956, tamtéž, inv. č. 39, kart. 13.

Pro úplnost musíme ještě zmínit jeden dobový fenomén, kterého se Ústav aktivně zúčastnil. Bylo jím zlepšovatelské hnutí. Dnes se již s úsměvem díváme na dobové filmy oslavující pokrokové zlepšovatele, kteří nějakým zásadním způsobem vylepšili výrobu. V tehdejší době však šlo o důležitý společenský fenomén. Je logické, že tyto návrhy a jejich průzkum připadal pod Ústav, který se zabýval místním hospodářstvím.

Ústav měl na starosti posuzování těchto návrhů, výrobu prototypů a jejich zkoušení. Na jejich výrobě pak spolupracoval s některými podniky – např. Technickou službou města Brna.

Přicházelo poměrně veliké množství zlepšovacích návrhů z různých oborů. Pro účely zlepšování pak Ústav zavedl seznam znalců a expertů pro různé obory. Během ledna 1954 získal celkem 9 odborníků pro tuto spolupráci.

Byla založena kartotéka zlepšovatelů a vynálezců, jejímž základem byly dřívější záznamy. V roce 1954 čítala celkem kolem 300 zlepšovatelů. Od Státního úřadu pro vynálezy a zlepšovací náměty byl vyžádán seznam vládních tematických úkolů, jejichž řešení mělo být Ústavem delegováno na zlepšovatele.

Příkladem zlepšovacích návrhů, které Ústav dostával, může být zpráva za I. čtvrtletí roku 1954. Přišly tyto návrhy: Agregát na svařování novoduru, teplovodní zařízení, pilinová kamna, počítací stroj, trpasličí a ovocné dřeviny, obuvnické vzorky, obuvnické šídlo, přístroj pro rozehrívání silniční asfaltové směsi plynem, dřevozpracující návrhy, stěny ke kamnům.⁶⁴

Na rok 1954 byl vypracován plán výzkumu, který obsahoval celkem 130 úkolů. Ty se týkaly ze 71 % potřeb výroby místního průmyslu.⁶⁵

Proto, aby Ústav zvládal svěřené úkoly, bylo v rámci připomínek a návrhů na zřízení pobočky Ústavu v Brně ze dne 9. 3. 1954, navrženo zvýšení počtu zaměstnanců z původních 48 na rok 1954 na 56 a zároveň zvýšení finančního plánu.⁶⁶

Počet zaměstnanců činil na konci roku 1953 celkem 265. Pro rok 1954 bylo navrženo zvýšení průměru na 348 pracovních sil, takže by Ústav mohl mít 402 pracovníků. Plánovací odbor ministerstva místního hospodářství však oznámil snížení průměru na 297 pracovních sil, což by Ústavu umožnilo zaměstnat na konci roku 1954 329 pracovníků.⁶⁷

Kromě personálního posílení došlo i k organizačnímu posílení. Brněnská pobočka byla ustanovena 20. 3. 1954 interním opatřením a měla sloužit krajům: Gotwaldovskému, Jihlavskému, Olomouckému a Ostravskému.⁶⁸ Vzorem pro toto rozšíření mohlo být ÚLUV, které mělo rovněž v Brně pobočku.

Společně s rozšiřováním Ústavu přišla však i prověrka pracovních sil s podrobným rozbořením jejich potřeby. Byl vyžadován důsledný režim hospodárnosti

---

64 Zpráva za I. čtvrtletí 1954 ze dne 15. 5. 1954, tamtéž, inv. č. 23, kart. 5.

65 Materiály pro prověrku 1956, tamtéž, inv. č. 39, kart. 12.

66 Připomínky ze dne 9. 3. 1954, tamtéž, inv. č. 21, kart. 5.

67 Tamtéž, inv. č. 39, kart. 11: složka Organizace 1953, s. 5, rozbor počtu pracovních sil.

68 Informace o zřízení pobočky ze dne 29. 3. 1954, tamtéž, inv. č. 21, kart. 5.

a úspornosti. Měla být posílena a vybudována ekonomická větev Ústavu. Ekonomický akcent Ústavu byl posilován od 1. 7. 1954, kdy bylo do Ústavu začleněno z ministerstva pro místní hospodářství oddělení ekonomiky pro mzdové a pracovní problémy a normy.⁶⁹

Co se týče vnitřního politického života, nebylo nalezeno příliš dokladů o výrazné ideologizaci práce. Jedině letmá zmínka v záznamu porady ze dne 26. 6. 1953 dává tušit, že nebyla nikterak výrazná.⁷⁰ Nicméně pouze na jejím základě však nelze vynášet obsáhlé soudy. Import sovětských zkušeností do institucionálního fungování se v zásadě omezil na harmonogram.

„V sovětských výzkumných ústavech je zavedena důležitá metodická pomůcka harmonogram. Je to v zásadě časové rozvržení úkolu, vyjadřující současně jednotlivé etapy výzkumné práce, spolupráci složek ústavu a časový plán závěru výzkumu. Hodnotí se pak časové splnění úkolu, rozsah a kvalita práce a význam a použití výsledku práce, při tom se přihlíží i k hodnocení socialistického soutěžení, spolupráci a kolektivem, svědomitosti, přesnosti, iniciativě, zručnosti a hospodárnosti. To jsou hlediska, podle nichž i výzkumné ústavy v ČSR mají zpracovány prémiové řády.“⁷¹

Později v lednu 1955 byla pro výchovu kádru výzkumných a technických pracovníků ustanovena činnost v závodní škole práce. Z proslovených přednášek se pouze jediná týkala ideologie – „Jak studovali klasikové marxismu-leninismu“. Ostatní byly zaměřeny na odbornou problematiku.⁷²

Podívejme se nyní na jeden velmi důležitý faktor, který určuje míru ideologizace. Je jím personální obsazení. Nový režim si vzdor masivním čistkám a perzekucí po únoru 1948 nemohl dovolit celkovou výměnu původního vědeckého kádru. Nová věda, která podle proklamací režimu měla být postavená na marxistickém paradigmatu, neměla dostatečnou personální základnu. Stará elita tak ještě měla posloužit k výchově elity nové, více kompatibilní s režimem. Některým „buržoazním“ vědcům se tak s větším či menším úspěchem podařilo přežít. Různé obory představovaly různá mikroklimata.

Nepříliš exponované prostředí rezortních výzkumných ústavů tak mohlo představovat kontinuitu pro různé kádrově „poskvrněné“ vědce. Mohlo jít o relativní

69 Zpráva z porady kolegia Ústavu v Praze konané 8. 4. 1954 ze dne 12. 4. 1954, tamtéž, inv. č. 24, kart. 6.

70 „Návrhy na školení nepodal žádný pracoviště, výjimku učinil pokusný závod 041, z něhož podal námět B. Beránek. Navrhuje se proto, aby bylo na všech pracovištích ústavu během III. čtvrtl. 1953 připraveno školení ve formě kursu o několika přednáškách, při čemž by základní přednášky přednesl týž referent na všech pracovištích. Kurs by měl tento pořad: 1. Marx-leninské učení a vědecko-výzkumná práce; 2. Stručný nástin dějin umění (3 přednášky); 3. Základy technologie (vždy tolik přednášek, kolik oborů pracoviště má tak, aby se vyčerpал celý rozsah práce); 4. Leninskostalinský styl práce a metody práce ve výzkumu. Spolupráce vedoucího pracoviště: vypracovat detailní osnovu školení na základě této linie (časový rozvrh spec. součástí sub. b 3). Rozvrh podat do 15. září s. ing. Kouřilovi,“ Záznam o poradě vedení ze dne 26. 6. 1953, tamtéž, inv. č. 23, kart. 5.

71 Tamtéž.

72 Materiály pro prověrku 1956, tamtéž, inv. č. 39, kart. 12.

závětrí, oproti pečlivěji prověřovaným místům, například na vysokých školách. VÚMH, spojující v sobě humanitní, přírodovědnou a uměleckou složku, představuje ideální příklad pro pohled na tuto kontinuitu.

Podívejme se nyní na vědecké pracovníky VÚMH na jeho vrcholu v roce 1956. Začneme humanitně orientovanými pracovníky, u kterých by se dal předpokládat větší tlak na ideologickou spolehlivost.

Příkladem, který tento pohled vyvrací, může být JUDr. Svatopluk Janiš, absolvent Brněnské právnické fakulty, která byla, jako nereformovatelná, po únoru 1948 zrušena. Další kádrovou skvrnou bylo jeho předcházející zaměstnání. V letech 1940–1943 byl důstojníkem v záloze u československé zahraniční armády ve Francii a Velké Británii. Následující dva roky, tedy 1943–1945, pak byl přidělen k československému ministerstvu vnitra v Londýně, kde pracoval na právních věcech a spolupracoval s komisí Spojených národů pro válečné zločiny.

Toto angažmá v západním exilu mu neuškodilo a proto až do roku 1953 pracoval pro ministerstvo vnitra. Přesto si myslím, že proti němu mohla být jeho minulost použita. Proto jsem ho do tohoto vzorku zařadil. Do roku 1948 zde působil jako vedoucí referátu pro válečné zločiny, poté jako referent pro hospodářské, právní a organizační věci komunálních podniků. Následující dva roky pracoval pro ministerstvo místního hospodářství.

V roce 1956 nastoupil do VÚMH jako ekonom odborník a stal se vedoucím úkolu. V prosinci 1956 byl navržen na hodnost vědeckého asistenta s podmínkou, že vypracuje kandidátskou disertační práci.⁷³

Podobně na tom byl jeho právnický kolega JUDr. Rudolf Matoušek. Ten absolvoval právnická studia v Praze a komerční kurs pro právníky při Obchodní a živnostenské komoře v Brně. Nicméně jeho pracovní angažmá za války mohlo být shledáno poněkud přitěžujícím. V letech 1939–1941 pracoval pro nakladatelskou společnost, poté od roku 1940 byl úřadujícím místopředsedou Světového literárního klubu. V letech 1941–1942 pracoval pro nakladatelství Vyšehrad. Hlavní skvrnou bylo období 1942–1945, kdy pracoval pro firmu Bosch, A. G., ve Stuttgartu (pracovník organizačního vedení podniků se zaměřením na zavádění a výměnu provozních stanic technických obsluh servisů). Po válce pracoval až do roku 1951 pro podnik Tesla. Poté čtyři roky (1951–1955) pro Stavební podnik hlavního města Prahy. V roce 1955 přešel do Průmyslové výroby stavebních hmot a do VÚMH jako ekonom odborník, rovněž navržen na vědeckého asistenta s podmínkou vypracování kandidátské disertační práce.⁷⁴

Třetím právníkem-ekonomem s možným kádrovým škraloupem v VÚMH pak byl JUDr. Štěpán Stein. Absolvent Karlovy univerzity a Univerzity Komenského v Bratislavě. Po studiu pracoval nejprve v různých advokátních kancelářích a poté v letech 1933 až 1939 jako samostatný advokát v Liptovském Mikuláši. Od led-

---

73 Návrh ze dne 19. 12. 1956, tamtéž, inv. č. 39, kart. 13.

74 Návrh ze dne 18. 12. 1956, tamtéž.

na 1941 do konce roku 1942 byl zaměstnán ve firmě Andrew and Booth Ltd. Insurance Brokers v Londýně. V roce 1943 pracoval pro různé účetní a obchodní kanceláře v Londýně. Zbýlé období války v letech 1943–1945 působil jako právníký referent na Československém ministerstvu vnitra v Londýně. Po válce pokračoval v působení na ministerstvu vnitra až do roku 1952. Poté pracoval pro Bytový podnik hlavního města Prahy a od 1955 v VÚMH jako ekonom odborník.⁷⁵

Co se týče technicky orientovaných pracovníků, můžeme uvést například inženýra Vlastimila Vaňka. Ten absolvoval Vyšší ovocnicko – vinařskou a zahradnickou školu v Mělníku a poté Vysokou školu zemědělského inženýrství v Praze. V letech 1939–1942 pracoval jako zahradní architekt a technik v sadovnické kanceláři. Od roku 1943 do 1950 pak byl samostatný vedoucí specializovaného podniku pro pěstování trvalek a květin.

V období 1950 až 1953 pracoval jako šéf chemik a provozář v cukrovaru v Chrudimi.

Léta 1954–1956 strávil jako hlavní inženýr v cukrovaru. Od roku 1956 pracoval jako samostatný vědecký pracovník ve VÚMH pro ozelenění a zelené pásy a byl rovněž navržen na hodnost vědeckého asistenta s podmínkou vypracování kandidátské disertační práce.⁷⁶

Na těchto příkladech můžeme vidět, že VÚMH se stal do jisté míry azylem pro kádrově méně přijatelné pracovníky. VÚMH byl však prostředím velice turbulentním. Časté reorganizace a to, že ministerstvo místního hospodářství během jeho existence několikrát uvažovalo o jeho zrušení a ustanovení nového Ústavu, vytvářelo nestabilní prostředí. Pro vybudování nového ústavu byly vypracovávány seznamy zaměstnanců, kteří by byli vhodní k přenesení. To představovalo příležitost, jak se zbavit kádrově nevhovujících zaměstnanců.

Ovšem i zde se stávaly výjimky, výše zmíněný Svatopluk Janiš neměl být zařazen do převzetí do nového ústavu. V dopise ze 28. 8. 1957 se však za něj postavila závodní organizace KSČ po poradě se stranickou skupinou závodního výboru ROH a doporučila, aby byl do seznamu zařazen pro své odborné schopnosti.⁷⁷

U jiných ovšem rozhodující orgány tak vstřícné nebyly. Podle seznamu předloženému závodnímu výboru nemělo být do nového ústavu počítáno např. s výše zmíněným ing. Vlastimilem Vaňkem.⁷⁸ K vytvoření nového ústavu ale nakonec nedošlo.

Bohužel, vzhledem ke svému krátkému trvání, nemohl být VÚMH azylem dlouhodobým. Je otázkou, zda, pokud by VÚMH vydržel déle, by se tito lidé nestali obětí velké čistky v roce 1958. Bohužel na sledování jejich dalších osudů není v této studii místo. Autor se však hodlá věnovat dalšímu průzkumu tohoto tématu ve své disertační práci.

Tolik k personálnímu fungování Ústavu, který ovšem čekalo ještě mnoho reorganizací a přičleňování. V roce 1954 bylo dohodou mezi náměstkem předsedy

75 Tamtéž.

76 Návrh ze dne 19. 12. 1956, tamtéž.

77 Dopis ze dne 28. 8. 1957, tamtéž.

78 Dopis ze dne 19. 8. 1957, tamtéž.

vlády, ministrem Václavem Kopeckým a ministrem místního hospodářství Dr. Josefem Kyselým rozhodnuto o převedení lidové umělecké výroby z působnosti ministerstva pro místní hospodářství do působnosti ministerstva kultury. Šlo o pracoviště v Uherském Hradišti a v Praze zabývající se výrobou krojových doplňků.⁷⁹ Ústav tím ztratil celkem 71 zaměstnanců.⁸⁰

Dne 4. 12. 1954 rozhodl ministr pro místní hospodářství o úpravě názvu na Výzkumný ústav místního hospodářství, současně byl vydán prozatímní organizační řád.⁸¹ Ten definoval jeho úkoly takto:

- „1. Úkolem Ústavu je řešit výrobní a provozní problémy v podnicích místního průmyslu a komunálního hospodářství po stránce technologické a po stránce ekonomie a výtvarné hodnoty výrobků. V podrobnostech plní ústav zejména tyto úkoly:
- a) vykonává výzkum a vývoj v oboru činnosti a poslání resortu ministerstva místního hospodářství, přičemž se zaměřuje zvláště na tyto otázky:
    - zkvalitňování, zdokonalování a z hospodárňování výroby a poskytování služeb, rozšiřování sortimentu výrobků a zavádění nových druhů služeb individuálních i komunálních organizování práce v podnicích a zavádění pokrokových metod práce, a to jak se zřetelem na zájmy spotřebitelů, tak na zájmy pracujících zaměstnanců
    - vyhledávání a hospodárné využívání místních zdrojů surovin zejména hospodářské využití průmyslového a jiného odpadu
  - b) sleduje domácí i zahraniční výzkum a vývoj, udržuje styky s ostatními výzkumnými ústavu a přebírá nebo přizpůsobuje jejich výzkumné výsledky potřebám místního průmyslu a komunálního hospodářství.
  - c) připravuje převádění výsledků výzkumu a vývoje do praxe včetně poloprovozu
  - d) vykonává pro podniky místního průmyslu a komunálního hospodářství poradenskou činnost v zásadních otázkách a problémech
  - e) pomáhá novátorům a zlepšovatelům v oboru místního průmyslu a komunálního hospodářství
  - f) vykonává publikační činnost se zaměřením na zveřejňování pracovních výsledků Ústavu
- 2) Mimo úkoly uvedené v odstavci 1 může ministerstvo místního hospodářství ukládat Ústavu další zvláštní výzkumné a vývojové úkoly. Obdobně může ukládat další zvláštní výzkumné a vývojové úkoly pověřenectvo místního hospodářství Oblastnímu ústavu.
- 3) Ústav sám neřeší takové výzkumné úkoly, které jsou svou povahou základními úkoly jiných ústavu, potřebné výsledky si zabezpečuje spoluprací s těmito ústavu.⁸²

---

79 Tamtéž, inv. č. 39, kart. 11: složka Organizace 1953, s. 6, vyčlenění lidové umělecké výroby.

80 Dohoda ze dne 30. 6. 1954, tamtéž, inv. č. 15, kart. 3.

81 Oznámení o vydání prozatímního organizačního řádu a změně názvu Ústavu ze dne 11. 12. 1954, tamtéž, inv. č. 21, kart. 5.

82 Prozatímní organizační řád Výzkumného ústavu místního hospodářství ze dne 4.12. 1954, tamtéž.

Kromě ředitele měl Ústav ještě patnáctičlenný poradní sbor jako jeho pomocný vědecký orgán. Členství v něm bylo čestné. Úkolem členů bylo předkládat řediteli návrhy pro výzkum, vývoj a jinou činnost Ústavu, spolupracovat na přípravě plánu, sladovat činnost Ústavu a posuzovat výsledky prací a jejich využitelnost v praxi.

Tolik ve stručnosti ke genezi Ústavu a instituce, ze které se oddělil. Ústav ovšem v průběhu své existence absorboval několik dalších institucí.

Asi nejdůležitější z nich, bylo Středisko ekonomiky práce. To bylo původně resortním ekonomicko-výzkumným útvarem oddělení 241 odboru práce a mzdy ministerstva místního hospodářství. Administrativně bylo připojeno k Náborovému podniku hlavního města Prahy. Zabývalo se vědeckovýzkumnými pracemi v oboru ekonomie práce. Zejména uplatňováním nových pracovních metod, vypracováváním technických popisů pracovních postupů a co bylo asi nejdůležitější, tvorbou norem.

Rovněž provádělo šetření ohledně norem, která se zabývala např.

- 1) používáním výkonových norem
- 2) zařazení zaměstnanců podle SKP a podle vyhlášky 3.173/53
- 3) proplácení cestovních náhrad
- 4) poskytování dovolené na zotavenou
- 5) práce přesčas⁸³

Mimo to provádělo instruktáže na KNV pro zástupce komunálních podniků. Je zajímavé, že někdy nebyli pozváni zástupci odborových složek. To mohlo souviset s oslabením role odborů a jejich „neutralizací“ v novém režimu.⁸⁴

Jiné instruktáže týkající se např. významu výkonových norem, vzorových kolektivních smluv, vyplňování formulářů a stanovení procenta zpevnění výkonových norem měly větší úspěch.⁸⁵

Středisko rovněž provádělo průzkumy jednotlivých podniků. Průzkumy byly profesionálně vyhotoveny a představovaly komplexní analýzu fungování daného podniku.⁸⁶ Podnětem pro ně mohl být i impuls od jednotlivce.

Příkladem může být průzkum mzdových poměrů v podniku Úklid, podniku hlavního města Prahy, který byl zahájen na základě stížnosti čističe oken.⁸⁷

83 Zápis o výsledku mzdového šetření vykonaného dne 6. 4. 1954 ve Stavebním podniku ONV Jindřichův Hradec, tamtéž, inv. č. 27, kart. 7.

84 Kaplan, K. : Proměny české společnosti, I. díl. Praha 2007, s. 215 a Zpráva o instruktáži na KNV Hradec Králové, konané dne 18. 2. 1953. Ta zmiňuje, že nebyl pozván zástupce odborových složek; NA, VÚMH, inv. č. 27, kart. 7.

85 Zprávy o instruktáži na KNV Karlovy Vary a KNV Olomouc, tamtéž, inv. č. 27, kart. 7.

86 Příkladem může být záznam o průzkumu dopravního střediska Údržby hlavního města Prahy ze dne 25. 3. 1954. Záznam je poměrně obsáhlý a obsahuje i kritiku zneužívání norem a jejich ovlivňování prací přesčas; tamtéž, inv. č. 28, kart. 8.

87 Záznam ze dne 12. 5. 1954, tamtéž.

Středisku se někdy podařilo také píchnout do vosího hnízda sociální nespokojenosti. Například v záznamu o průzkumu Stavebního podniku hlavního města Prahy se můžeme dočíst i toto.

„Vedení provozu požaduje na oddělení PaM, aby samo zavádělo na pracovištích výkonové normy sektorové i podnikové a přesvědčovalo dělníky o jejich správnosti. Při řešení mzdových sporů mezi dělníky, vedením provozu a oddělením PaM (uznávky stupně hornin, stupňů spádu apod.) dochází často k incidentům, které končí v některých případech napadením mistrů a normovačů dělníky. Při těchto jednáních, která se provádí v pracovní době, bývá práce celých pracovních úseků přerušena na několik hodin. Někteří dělníci používají při tom líhovin, čímž je znesnadněno rychlé projednání vzniklých sporů a jednání má bouřlivý průběh, např. ve středisku dopravy si pracovník s. Hartmann vypůjčil odznak strany KSC, ačkoliv členem nebyl a v podnapilém stavu s odznakem na klopě znemožnil schůzi ROH. Tímto případem, který se stal před 2 lety, se zabýval výbor KSC na podniku, ale s. Hartmann si prý při schůzích ROH počíná podobným způsobem stále. Tím vznikají velké časové ztráty.“⁸⁸

Tyto analýzy jsou poměrně cenným vhledem do ekonomicko-sociálních problémů tehdejšího Československa.

Při vývoji a průzkumu norem postupovalo Středisko přes technickou analýzu provozu – užité materiály a podobně.⁸⁹ Z dochovaných materiálů vyplývá, že se Středisko snažilo pracovat poctivě a popisovalo značné množství problémů. Jinou otázkou však je, zda si kompetentní orgány vzaly z těchto analýz poučení.

Prověrky norem byly důležitým nástrojem ke zvyšování pracovního výkonu a odstraňování ekonomických problémů. Měly rovněž zamezit předstihu růstu mezd za produktivitou práce.⁹⁰

Kromě analýz se Středisko zabývalo i školením normovačů. Práce sektorových normovačů byla chápána jako práce vědecká.⁹¹ Přes tyto proklamace si i samo Středisko uvědomovalo postavení normovačů.

„S. Šroubek uvádí, že normovači na podnicích jsou izolováni a že je vůči nim projevováno nepřátelství se strany vedení podniku i od zaměstnanců. Věci by se měly zabývat jak KSC, tak ROH a hlavně lidospráva.“⁹²

Normovači byli velice neoblíbeni, a proto bylo těžké získat na místo normovače dělníky nebo techniky. Tlak jejich spolupracovníků byl veliký a normovači mu ustupovali. Zpráva vlády z roku 1956 uváděla, že *„normovači určují výkonové normy povětšinou tak, že je vědomě změkčují, aby bylo možno docílit předpokládaného výdělku.“⁹³*

88 Zpráva z průzkumu ve Stavebním podniku hl. m. Prahy, ze dnů 21. 6. – 23. 6. 1954, tamtéž.

89 Zpráva z průzkumu a instruktáže k výkonovým normám VU – 24 pro práce truhlářské, ve dnech 15. 2. – 16. 2. 1954 provedené ve Stavebním kombinátě v Bratislavě, tamtéž, inv. č. 33, kart. 9.

90 Kaplan, K.: Proměny české společnosti, I. díl, s. 234.

91 Zmíněno ve zápisu z porady Střediska ekonomiky práce pro místní hospodářství ze dne 3. 10. a 4. 10. 1952 v souvislosti s projevem soudruha Šroubka, NA, VÚMH, inv. č. 27, kart. 7.

92 Zápis z porady sektorových normovačů ze dne 18. 11. 1952, tamtéž.

93 Kaplan, K.: Proměny české společnosti 1948–1960, I. díl, s. 234–235.

Je tedy vidět, že středisko řešilo důležité a poměrně exponované úkoly týkající se národního hospodářství. Ty do jisté míry korelovaly s úkoly Ústavu, takže jeho začlenění do něj nebylo až tak nelogické.

Jednání o začlenění Střediska do Ústavu probíhala již od počátku roku 1954. K jeho začlenění však došlo až k 1. 1. 1955.⁹⁴ To do jisté míry suplovalo vytvoření ekonomické větve Ústavu. O něm bylo jednáno v průběhu roku 1954. Podle usnesení V. porady pracovního kolegia výzkumu byly vypracovány podklady pro její vybudování a organizaci. Klíčové otázky byly tyto:

- 1) Které problémy patří vůbec do oblasti ekonomie,
- 2) Kterými ekonomickými problémy se musí zabývat výzkumný ústav místní výroby, má-li správně plnit svěřené úkoly,
- 3) Které z problémů uvedených ad 2. je vhodné a účelné řešit speciálně ve zvláštním sektoru ekonomickém.⁹⁵

Na první otázku odpovídala studie, že v rámci marxistického pojetí ekonomie zabírá široké spektrum problémů a v nejšířším spektru se ekonomikami zabývá strana a vláda. V užších otázkách pak jednotlivé orgány podle své působnosti.

Odpověď na druhý bod vycházela z úkolů Ústavu svěřených – výzkum a zhodnocování místních zdrojů surovin a zbytkových a odpadových materiálů, zkoumání zkvalitnění hodnoty výrobků místní výroby atd. Formulace úkolů se pak soustředila na jednotlivé oblasti – oblast distribuce a oblast spotřeby.

Toto ambiciózní pojetí však z počátku nedošlo naplnění, proto je možné, že přiřčení Střediska bylo náplastí právě na tyto plány. Ústav se nakonec své ekonomické větve dočkal po jedné ze svých mnoha reorganizací – od 1. 7. 1956.

Z počátku však musel Ústav řešit jeho integraci. Docházelo ke stížnostem na neplánovitou činnost a nejasnost úkolů.⁹⁶ Po začlenění Střediska do Ústavu se rozhodovalo o jeho přebudování na ekonomickou větev – zda bude mít vůbec působnost při vytváření norem. Byl kladen důraz na posílení vědecké složky a propojení ekonomie s technickými složkami např. náplň práce ekonomů pro racionalizaci:

„Zabývá se otázkami technologických a pracovních postupů a pokrokovější technologické a pracovní postupy je povinen uplatňovat při tvorbě výkonových norem. Vede v patrnosti a obstarává veškerý materiál, který má vztah k racionalizaci, typisaci, normalizaci a jakosti práce a výrobků....“

94 Zápis z jednání o začlenění pracoviště ekonomiky práce do Ústavu ze dne 30. 3. 1954; NA, VÚMH, inv. č. 36, kart. 10. a Žabka, J. a kol.: Výzkumný ústav místního hospodářství, s. 5. a záznam o převedení inventáře ze dne 26. 11. 1954, tamtéž, inv. č. 38, kart. 10.

95 Návrh na vybudování ekonomické větve ústavu ze dne 7. 5. 1954, složka Organizace 1953, tamtéž, inv. č. 39, kart. 11.

96 Připomínky k organizaci výzkumného ústavu a Střediska ekonomiky práce, Složka Středisko ekonomiky práce před včleněním do VÚMH, tamtéž, inv. č. 39, kart. 11.

Sleduje výkonnost strojů používaných v místním hospodářství a vede evidenci nejvýhodnějších typů, o nichž informuje své spolupracovníky ve středisku ekonomiky práce. Vede v patrnosti výrobní prostředky a pomůcky všeho druhu ve vztahu k potřebám technického normování a k racionalizaci práce“.⁹⁷

Kromě toho byl kladen důraz na vzdělání. Požadavky byly poměrně vysoké – pro ekonoma rozboráře bylo požadováno absolvování vyšší ekonomické školy, Vyšší odborné vzdělání hospodářské a 10 let ekonomicko-provozní praxe.

To ukazuje na snahu o budování kvalitního vědeckého pracoviště. Budování ekonomické větve Ústavu vyvrcholilo 1. 1. 1956, kdy byla oficiálně založena. Ekonomická větev se členila na skupinu všeobecné ekonomiky práce, přípravy kádrů a skupinu ekonomiky stavebnictví. Zabývala se výzkumem ekonomiky a teoretickými úkoly ekonomiky místního hospodářství.⁹⁸

Poslední institucí včleněnou do Ústavu bylo Vývojové pracoviště stavebního podniku hlavního města Prahy, které se zabývalo problémy mechanizace stavebnictví. K jeho včlenění došlo 1. 2. 1955.

Naopak o oslabení Ústavu došlo 1. 10. 1955, kdy byla usnesením kolegia ministerstva místního hospodářství delimitovaná brněnská pobočka Ústavu, protože se zabývala duplicitní činností s pražským pracovištěm. Toto oddělení se stalo základem Krajského konstrukčního a vývojového oddělení, které vydrželo do 24. 7. 1957, kdy bylo zrušeno a místo něj vznikly krajské specializované podniky místního průmyslu.⁹⁹

Jak již bylo řečeno, po celou dobu existence Ústavu můžeme sledovat snahy o jeho „zvědečtění“. To se odráželo ve spolupráci Ústavu s ČSAV.

Vztah ČSAV k resortním výzkumným ústavům a institucím byl poměrně ambivalentní. „A je právě úkolem Československé akademie věd a základního výzkumu v ní soustředěného, aby se staraly o rozvoj takových mezistupňů od jejich pracovišť základního výzkumu přes dobře vybavený aplikovaný výzkum se všemi svými poloprovozy a pokusnými výrobami až po samu praxi a navrhovali jejich budování všude, kde je třeba. Vyskytla se i taková tendence přímo do Akademie zařazovat též ústavy s výslovně praktickými výzkumnými úkoly, nikoliv základního rázu, avšak to by znamenalo odtrhnout je od jejich praktické základny – a to by neprospělo ani jim, ani praxi, ani Akademii a zvláště oně plynulé spolupráci.“

Takto ho definoval jeden z významných členů ČSAV Ivan Málek ve své knize Boj nového se starým v dnešní naší vědě.¹⁰⁰ Jde poměrně o racionální a vstřícnou definici. Díky zákonu 14/1955 Sb., který se týkal zřizování a rušení výzkumných ústavů měla ČSAV moc nad jejich rušením a zakládáním. Zákon umožňoval ministrům a vedoucím ústředních úřadů zakládat a rušit výzkumné ústavy v oboru své působnosti. K tomu byl však nutný souhlas vlády, vyslovený po vyjádření Státního plánovacího úřadu, minister-

---

97 Tamtéž.

98 Žabka, J. a kol.: Výzkumný ústav místního hospodářství, s. 7.

99 Tamtéž, s. 5–6.

100 Málek, Ivan: Boj nového se starým v dnešní naší vědě. Praha 1955, s. 85.

stva financí, ČSAV a příslušných orgánů.¹⁰¹ Důvodem tohoto zákona byl pravděpodobně nebyvalý rozvoj resortních výzkumných ústavů v 50. letech a jejich vzrůstající počet. O tomto rozvoji podává poměrně kvalitní přehled publikace Svatopluka Petráčka.¹⁰²

V případě VÚMH se tedy ČSAV zachovala podle Málkovy definice. Ústav byl pro ni pravděpodobně příliš spojený s praxí, než aby byl integrován do ČSAV. Naopak zásah ČSAV prodloužil Ústavu jeho krátký život. Kolegium ministra totiž dne 13. 1. 1955 uložilo skupině odborníků provést průzkum problematiky prací VÚMH a vypracovat tematickou náplň a organizační strukturu Ústavu. Výsledek jednání byl předložen ministru a kolegiu. Ministr pak vydal směrnici o zřízení dvou výzkumných ústavů.¹⁰³

Ministerstvo místního hospodářství se tak dne 19. 7. 1955 rozhodlo VÚMH zrušit a zřídit nové ústavy. Paradoxně pravděpodobně vadila přílišná orientace na místní průmysl.

Měl vzniknout Výzkumný ústav místního průmyslu a Výzkumný ústav komunálního hospodářství, dále oblastní ústav v Bratislavě se měl stát třetím ústavem místního hospodářství. Podle inventáře před tímto osudem však Ústav zachránila prověřovací komise ČSAV.¹⁰⁴

Archiválie návrh informací předkládaných k prověrce naznačuje ještě jeden možný faktor – „*Návrh na zřízení dvou ústavů pro obor místního hospodářství nebyl však schválen ministerstvem financí a SUP*“. U odstavce je tužkou dopsáno vypustit, a že mezirezortně otázka nebyla oficiálně projednávána.¹⁰⁵

Je možné, že to, společně s intervencí ČSAV, Ústav zachránilo. Intervence ČSAV pro záchranu Ústavu byla pravděpodobně součástí prověrky resortních výzkumných ústavů v roce 1956 nebo příprav na ní.

V roce 1956 přistoupila ČSAV ke kontrole sítě resortních výzkumných pracovišť. Důvodem byl jejich rychlý vzestup, který byl ovšem spojený s jejich kritikou shora. Právě výše zmíněný nárůst počtu resortních výzkumných ústavů vyvolal zároveň nutnost kontroly jejich efektivity. „*Dosavadní síť a struktura vědecko-výzkumných ústavů neodpovídá plně úkolům, které před výzkum staví rozvoj národního hospodářství. V uplynulých letech probíhal rozvoj často živelně, bez zřetele na rozhodující potřebu národního hospodářství*“.¹⁰⁶

Tolik vládní usnesení ze dne 22. 2. 1956, ve kterém byla jako nezbytné opatření k nápravě zakotvena i prověrka kvalifikace vědeckých pracovníků resortních výzkumných ústavů.¹⁰⁷

101 Stříteský, H. Resortní a podnikové výzkumnictví, s. 289.

102 Publikace podává vyčerpávající přehled výzkumných ústavů v Československu; Petráček, S. a kol.: Výzkumná a vývojová základna v ČSSR. Struktura a zaměření. Praha 1973.

103 Materiály pro prověrku 1956. Materiál byl odeslán 11. 2. 1956; NA, VÚMH, inv. č. 39, kart. 12.

104 Žabka, J. a kol.: Výzkumný ústav místního hospodářství, s. 6.

105 Návrh na materiály pro prověrku 1956; NA, VÚMH, inv. č. 39, kart. 12.

106 Usnesení Ústředního výboru KSČ a vlády ze dne 22. února 1956 o úkolech vědy při zabezpečování rozvoje a zvyšování technické úrovně československého průmyslu; Celostátní konference pracovníků vědy a výzkumu konaná ve dnech 12.–13. dubna 1956. Praha 1956, s. 11.

107 Tamtéž, s. 15.

Akademické komise zhodnotily 154 ústavů s 30 000 zaměstnanci. Její závěry však nebyly příliš optimistické: „...situace ve většině výzkumných ústavů je zcela neutešená, v mnoha výzkumných ústavech nejsou ani vedoucí pracovníci včetně ředitele vědeckými pracovníky. Ministerstvo řídí výzkumnou činnost často pouze formálně a odtržené od výroby a nezaměřuje ji na problémy se zvyšováním technické úrovně, výrobní technologie a výrobků...“¹⁰⁸

Dalším důsledkem výše zmíněného usnesení UV KSČ bylo zřízení Sekretariátu státního plánu výzkumu. Ten byl orgánem presidia ČSAV a byl zřízen usnesením presidia ČSAV ze dne 18. 6. 1956. Sekretariát se měl významnou měrou podílet na koordinaci vědy a sestavování státních plánů vědeckovýzkumných prací.¹⁰⁹ Nemělo tedy jít pouze o jednorázovou prověrku, ale šlo o dlouhodobou strategii k zefektivnění fungování vědy. Podívejme se nyní na materiál k prověrce VÚMH, který zahrnuje výstupy za první dva roky fungování Ústavu.

Z vědecko-výzkumné činnosti (základní výzkum) se uvádí za rok 1954 výzkum pouze v oblasti lidové umělecké výroby v národopisných oblastech Horního a Slovácka ve spolupráci s Národopisným kabinetem ČSAV. V roce 1955 nebyl žádný úkol základního výzkumu a v roce 1956 byl proveden základní výzkum týkající se norem špinavého prádla (jednalo se pravděpodobně o normy týkající se zašpiněnosti prádla).

Technologicko-výzkumná činnost (aplikovaný výzkum) zabírala v roce 1954 18 % činnosti Ústavu a týkala se hlavně výrobních oborů místního průmyslu, ojedinele oboru komunálních služeb, výzkumu využití různých materiálů z místních zdrojů surovin, průmyslových zbytků a odpadů.

V roce 1955 představoval aplikovaný výzkum 13% činnosti Ústavu a týkal se většinou technologických problémů místního průmyslu a komunálního hospodářství, technologických problémů opravy obuvi a gumy.

Co se týče vývojových a konstrukčních úkolů, ty zabíraly v roce 1954 34% činnosti Ústavu a týkaly se hlavně nábytku, oděvnictví, hraček a předmětů týkající se Spartakiády.

V roce 1955 uvádí zpráva nárůst na 44% s tím, že vývoj pro lidovou uměleckou výrobu byl delimitován do resortu kultury, ale přibýly konstrukční úkoly pro opravářský průmysl a jeho mechanizaci, konstrukční úkoly pro komunální stavebnictví a jeho mechanizaci a vývojové úkoly pro kovové spotřební zboží.

Zkušební a poloprovozně-výrobní úkoly zabíraly v roce 1954 18 % činnosti Ústavu, šlo zejména o výrobu vzorů v truhlářské dílně, pokusnou výrobu tkanin, krojových doplňků a korálkového zboží.

V roce 1955, z důvodů vyčlenění pokusných výrob z Ústavu, došlo ke snížení zkušebních a poloprovozně-výrobních úkolů na 4%. Zůstaly pouze truhlářské dílny a byla zavedena kovodílna.

---

108 Heslo Vědecko-výzkumná pracoviště v resortech a ve výrobních podnicích, in: Foltá, Jaroslav a kol.: Studie o technice v českých zemích 1945–1992, díl 1. Praha 2003, s. 72.

109 Ballnerová, R. – Schwippel, J.: Ústav plánování vědy, s. 82-85.

Vědecko-technická pomoc podnikům představovala v roce 1954 17% činnosti Ústavu. Zahrnovala výkresové služby pro truhláře a stříhové služby pro oděvní zakázkovou výrobu. Patřil do ní i osobní styk s podniky při řešení technických a technologických problémů a pomoc pro zlepšovatele. V roce 1955 zabírala 15 % činnosti Ústavu a soustředila se hlavně na výrobní obor místního průmyslu.

Plánované a běžné úkoly pro ministerstvo představovaly v roce 1954 13 % činnosti Ústavu. Šlo zejména o technologické posudkové úkoly, odborné posudky zlepšovacích námětů, posudky materiálů, vydávání tiskem zlepšovacích námětů a jejich šíření do podniku místního hospodářství. V roce 1955 tato činnost zabírala již 24 % činnosti Ústavu a nově do ní byly zpracovány různé ekonomické úkoly a problémy výchovy kádrů.

V materiálech jsou zmiňovány různé dodatečné úkoly, které byly vypracovány zejména pro ministerstvo. Týkaly si například aplikovaného výzkumu v oboru stavebnictví, v souvislosti s vládním usnesením o zprůmyslnění stavebnictví, dále byly zadány dodatečné vývojové úkoly vyplývající z usnesení vlády o Spartakiádě, úkoly ekonomické, které byly nad plánované úkoly ekonomie práce. Z toho vyplývalo, že Ústav poměrně pružně reagoval na požadavky nadřízených orgánů.

Za nejúspěšnější projekty pokládal Ústav vývoj přístroje na řezání závitů do trubek, který měl velký úspěch na výstavě „10 let lidově demokratického Československa“ v Moskvě, dále nábytek do jeslí, speciálně tvarované násady na hornické lopaty, vývoj předmětů pro Spartakiádu, využití fotofólie při výrobě nábytku, jako náhrady za dýhy, vývoj nového druhu rozjasňovacího prostředku na prádlo, zajištění náhrady parafinu při výrobě umělých květin, přístroj na opravu obuvi vulkanizací, laboratorní přístroj na vysoušení pneu pod vakuem.¹¹⁰

Kromě výčtu činnosti a úspěchů Ústavu byl ve zprávě kladen důraz na zavádění nových metod systematického výzkumu, využívání cizí a domácí dokumentace, zejména patentové a pořizování překladů. Rovněž jsou zdůrazňovány zvláštnosti Ústavu – mnoho oborů, vyplývajících ze zaměření na místní hospodářství. Materiály v odstavci o zvláštnostech obsahují i stížnost na nepříznivé platové ohodnocení, zejména u technických pracovníků Ústavu. Odvolává se přitom na thesi o technickém rozvoji, která vládě ukládá získávat pracovníky výzkumných ústavů pro soutěž. Ostatně na nízký plat si stěžovali i na Slovenské pobočce Ústavu – jako průměrný výdělek uváděli 1390 Kčs.

Co týče spolupráce s jinými vědeckými institucemi je zmiňována spolupráce s ČSAZV. Konkrétně šlo o spolupráci ústavního pracoviště agrotechniky s komisí zelinářskou, komisí mechanizační, komisí pro průzkum skleníkového mikroklimatu a komisí pro výživu rostlin. Ústav spolupracoval rovněž s vědeckým pracovištěm

¹¹⁰ Materiály pro prověrku 1956. Materiál byl odeslán 11. 2. 1956; NA, VÚMH, inv. č. 39, kart. 12. Fotofolie představovaly pokus o nahrazení nedostatkových dých, zejména v druhé polovině 50. let. Pokus ovšem nebyl příliš úspěšný. Heslo nábytek in: Knapík, J. – Franc, M. a kol.: Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948–1967, svazek I. Praha 2011, s. 480–581.

oboru nábytku Umělecko-průmyslového muzea v Praze. Dále pak s mnoha resortními výzkumnými ústavy.¹¹¹

Z vysokých škol Ústav spolupracoval s ČVUT, konkrétně s katedrou silikátů a katedrou kotlů a s Vysokou školou umělecko-průmyslovou, katedrou textilu.

Slovenská pobočka Ústavu spolupracovala s Vysokou školou technickou na úseku stavebních hmot a keramiky a s Vysokou školou ekonomickou na řešení ekonomických úloh. Dále spolupracovala se Slovenskou akademií věd na úseku rašeliny. Členové SAV a vysokých škol byli i členy vědecké rady. Což je paradox, protože pro českou část Ústavu informace pro prověrku uvádí, že Ústav nemá vědeckou radu. Ta byla v té době pravděpodobně zřízena pouze u Slovenské pobočky. Kromě toho Slovenská odbočka spolupracovala přímo i s Bratislavským Domem techniky.

Hlavní prověřovací komise zasedala dne 19. 5. 1956 a byl projednán návrh na zrušení VÚMH a zřízení menšího Ústavu. Nakonec však bylo od toho upuštěno.¹¹²

Přesto zpráva z prezidia ČSAV ze dne 1. 6. 1956 zněla nepřilíh příznivě. Konstatovala, že VÚMH je jediným výzkumným ústavem ministerstva místního hospodářství. To dosud neřešilo pracovní náplň Ústavu a přesunovalo na něj práce převážně vývojového, operativního a administrativního rázu. Pouze úkoly z oboru odvětvové ekonomiky měly podle ČSAV zaměření výzkumné – týkající se problematiky komunálního hospodářství.

ČSAV doporučovala, aby byla odložena systematizace Ústavu do vyjasnění situace a provedena delimitace vůči odpovídajícím institucím ostatních resortů. Návrhy na systematizaci měly být podány do 30. 6. 1956.

Dále kladla důraz na zabezpečení technického rozvoje ministerstva místního hospodářství, které mělo v jeho rámci stanovit náplň Ústavu a zajistit jeho koordinaci s odpovídajícími ústavami ostatních resortů.¹¹³

VÚMH nebyl ovšem jediným ústavem, který kvůli nevyjasněné koncepci nebyl systematizován. Zpráva uvádí i jiné výzkumné ústavy např. výzkumné ústavy Státního výboru pro výstavbu, ministerstva stavebnictví, Státního výboru pro tělesnou výchovu a sport a Výzkumný ústav radiologický ministerstva chemického průmyslu.

Přesto pravděpodobně právě prověrka ČSAV urychlila zavedení vědecké rady v Ústavu. Návrh na její status byl vypracován právě v roce 1956.¹¹⁴

Mezi navrhovanými členy byli např. profesor František Fiala (ČVUT), profesor Jaroslav Beran (ČVUT), profesor Jan Ducháček (ČVUT), RNDr. Rudolf Štrubl, vedoucí

---

111 Šlo o tyto: Výzkumný ústav obalové techniky, Výzkumný ústav technologie dřevo-průmyslu, Výzkumný ústav olejů a tuků, Výzkumný ústav pryskyřičných hmot, Výzkumný ústav vnitřního obchodu, Výzkumný ústav zahraničního obchodu, Výzkumný ústav sklářský, Vinařský výzkumný ústav, Výzkumný ústav škrobárenský, Výzkumný ústav keramických a stavebních strojů, Výzkumný ústav mechanizace stavebnictví apod., tamtéž.

112 Důvodová zpráva 1956, tamtéž.

113 Usnesení prezidia ČSAV ze dne 1. 6. 1956, tamtéž, inv. č. 39, kart. 12.

114 Dopis prof. Quido Zárubovi- Pffermanovi ohledně vědecké rady ze dne 24. 5. 1956, tamtéž.

pracovník Hutnické laboratoře ČSAV, profesor Quido Záruba-Pfefferman (ČVUT), profesor Jiří Krofta (ČVUT), ing. Josef Šinkamajer, odborný asistent Vysoké školy ekonomické, atd.¹¹⁵ Ve vědecké radě mělo být 7 vědeckých pracovníků z ČSAV a vysokých škol, 6 vedoucích pracovníků výzkumných, vědeckých a projektových ústavů, 6 vedoucích pracovníků ministerstva místního hospodářství, 2 pracovníci výkonných orgánů národních výborů, 3 pracovníci podniků místního hospodářství.

Dalším důsledkem byla příprava oponentského regulativu, organizačního řádu a směrnic pro plánování a kontrolu výzkumných prací. Současně byla do 15. 7. 1956 provedena prověrka úkolů Ústavu a do 31. 7. 1956 měl být vypracován výhledový plán úkolů.¹¹⁶

Měla být nastavena nová orientace Ústavu směrem k vědeckému řešení problémů komunálního hospodářství – urbanistické záměry, zužitkování odpadních vod, čištění města a budování služeb. Posun ke komunálním službám se odrazil i ve struktuře Ústavu, kde vznikla samostatná skupina komunálních služeb s osmi odděleními např. Výzkumná skupina městské dopravy, která měla na starosti technické problémy hromadné dopravy nebo Výzkumná skupina chemie, zabývající se modernizací prádelen, barvíren, ale i výrobou humusových hnojiv.¹¹⁷

Projevilo se to samozřejmě i ve skladbě vědeckých úkolů, kterými se Ústav zabýval. Podívejme se nyní na některé z nich z roku 1958: Základní výzkum praní, čištění a barvení moderních umělých vláken a tkanin, Technicko-ekonomický a dopravně-technický rozvoj vhodnosti jednotlivých dopravních prostředků hromadné městské dopravy, Výzkum stavby dopravních cest pouličních kolejových drah a městských vozovek pro trolejbusy a autobusy, Výzkum modernizace čištění měst, Výzkum a rozbor problematiky nájemného z hlediska ekonomického, politicko-hospodářského a administrativně-technického.¹¹⁸

Dále měla být prohloubena aplikace poznatků ČSAV a ČSAZV pro potřeby místního hospodářství. Na druhou stranu ale neměly být zanedbány úkoly na něj zaměřené.

Co se týče mzdových požadavků, tak v tabulkách se nyní plat samostatného vědeckého pracovníka pohyboval kolem 1440 korun měsíčně.¹¹⁹

Dne 19. 12. 1956 byli ředitelem VÚMH Vladimírem Křížem navrženi na systematizaci vědecktí pracovníci a bylo jím ČSAV doporučeno, aby všem navrženým udělila titul kandidát věd s podmínkou, že do 5 let vypracují kandidátskou disertační práci na téma stanovené buď ČSAV, nebo ředitelem ústavu. Šlo o poměrně zkušební pracovníky, např. vedoucí oddělení městské dopravy a čištění měst ing. Miroslav

115 Návrh členů vědecké rady 1956, tamtéž.

116 Zpráva, pravděpodobně součást materiálů pro kolegium ze dne 25. 6. 1956, tamtéž.

117 Organizační struktura k 1. 3. 1956, tamtéž, inv. č. 39, kart. 13.

118 Zpráva o plnění úkolů VÚMH za měsíc březen 1958, tamtéž, inv. č. 41, kart. 14.

119 Pracovní příkaz pro zlepšení organizace práce Výzkumného ústavu místního hospodářství, tamtéž, inv. č. 39, kart. 12.

Šimáně měl za sebou kariéru u Pražských elektrických podniků a byl vítěz soutěže z roku 1929 o návrh na podzemní dráhu. Kromě kariéry měli navržení za sebou i publikační činnost.

Byla navázána spolupráce s ČSAV při řešení celostátních úkolů: Produktivita práce v místním hospodářství navazující na úkol ČSAV Produktivita práce a její měření v odvětvích, Zjednodušení a z hospodárnění nadpodnikové a podnikové organizace v řízení v místním hospodářství navazující na Zvýšení účinnosti nadpodnikové a podnikové organizace řízení, Perspektivy metodiky plánování místního hospodářství navazující na Rozbor stávající soustavy ukazatelů státního plánu rozvoje národního hospodářství a perspektivy metodiky plánování z hlediska prohlubování vědeckosti plánování a jeho zjednodušení, Možnosti a předpoklady zkracování pracovní doby v podnicích místního hospodářství navazující na Možnosti a předpoklady zkracování pracovní doby, Výzkum snižování životnosti starých obytných domů a jejich jednotlivých částí v důsledku nedostatečného provádění oprav a údržby a prodloužení jejich životnosti navazující na Ekonomická efektivnost investic (Podle jednotlivých odvětví a v rámci národního hospodářství), Vymezení pojmu městského hospodářství, rozvoj jeho současného stavu a stanovení podmínek pro jeho proporcionální rozvoj navazující na Vývoj a vzájemný vztah jednotlivých druhů potřeb a vliv tohoto rozvoje na tempo a strukturu výroby skupiny II a Metody srovnávání a rozbor faktického stavu hospodářské úrovně a životní úrovně jednotlivých zemí a Výzkum a vývoj rozdělení a znovurozdělení národního důchodu z oblasti obyvatelstva, Vymezení pojmu místního průmyslu, rozbor jeho současného stavu a stanovení podmínek pro jeho proporcionální rozvoj navazující na Vývoj a vzájemný vztah jednotlivých druhů potřeb a vliv tohoto vývoje na tempo a strukturu výroby II a Výzkum a vývoj rozdělení a znovurozdělení národního důchodu v oblasti obyvatelstva.¹²⁰

Ústav také navázal styk se zahraničními – sovětskými ústavy a závody pro Výzkum nejučelnějšího využití odpadního tepla, zejména odpadní páry, pro rychlení zeleniny, pro tento úkol byla rovněž kontaktována ČSAV a ČSAZV.¹²¹

Rozvoj Ústavu sice vypadal slibně, ale jeho existence byla ohrožována i nadále.

Přes stále probíhající reorganizace ministerstvo hospodářství začalo opět uvažovat o jeho zrušení a vytvoření nového ústavu – Technického a výzkumného ústavu místního hospodářství – ten měl vzniknout k 1. 4. 1957 nebo případně Ústavu technického rozvoje a ekonomie komunálního hospodářství, nicméně k tomu nakonec nedošlo.¹²² K poslední reorganizaci došlo k 1. 1. 1958 pouhé čtyři měsíce před zrušením Ústavu.

Zrušení Ústavu zapadá do politiky opuštění centralizace – konec konců je to jako důvod uváděno i v inventáři z roku 1965. Ústav byl zrušen ke dni 1. 4. 1958

---

120 Plány úkolů na rok 1957 a další roky, tamtéž, inv. č. 41, kart. 14.

121 Zpráva o plnění úkolů VÚMH za měsíc únor 1958, tamtéž.

122 Návrh Ministerstva místního průmyslu na zřízení Ústavu technického rozvoje a komunální ekonomie ze dne 29. 6. 1957, tamtéž, inv. č. 39, kart. 13.

a jeho zrušení koreluje se zrušením ministerstva místního hospodářství. Jeho úkoly převzaly např. ministerstvo stavebnictví, Armabeton, Výzkumný ústav stavební ekonomiky a specializované podniky ÚNV. Přesto se však v něm až do posledního měsíce vědecky pracovalo.

Dne 8. 8. 1963 byl Ústav obnoven pod názvem Výzkumný a vývojový ústav místního hospodářství.¹²³ Ústav fungoval až do 90. let. Fond obnoveného Ústavu spravuje Archiv hlavního města Prahy. Rozsah fondu je 8 balíků z let 1976–1995 a je bohužel nezpracovaný. Z dokumentů vyplývá, že obnovený VÚMH měl v Praze dva objekty a tři dislokovaná pracoviště, další dislokované pracoviště bylo ve Zlíně.¹²⁴ Je rovněž zmiňována pobočka v Bratislavě.¹²⁵ Ústav se v průběhu let vyvíjel, v 80. letech je ve směrnících patrný vliv vnitropodnikového chozrasčotu.¹²⁶ Publikace vydané v této době Ústavem se orientují spíše na komunální hospodářství a technické záležitosti – jde například o příručku pro čištění místních komunikací. V 90. letech se stal Ústav společníkem ve firmě CZECH-WASTE.¹²⁷ VÚMH zakončil svou činnost v roce 1995.

Podstatně lépe je na tom fond staršího Ústavu. Materiály VÚMH byly předány do Státního ústředního archivu krátce po jeho likvidaci v roce 1958. Materiál byl předán již částečně vyskartovaný a další skartace, zejména účetních materiálů, následovaly při převzetí a během pořádání. Při pořádání bylo ponecháno 14 běžných metrů z 64. Ty jsou uchovávány ve 114 kartonech.

Největší část archiválií tvoří materiály z let 1954–1958, vyplývající z činnosti VÚMH. Fond ovšem zahrnuje i materiály z let 1945–1953. Ty se týkají hlavně Ústředí lidové a umělecké výroby a z něho delimitovaného Výzkumného ústavu výtvarné hodnoty, ekonomie a technologie místní výroby, který byl přímým předchůdcem VÚMH.

Původce byl velmi často reorganizován a byly k němu přičleňovány jiné subjekty. Základním schématem pro pořádání fondu se stalo částečně upravené organizační schéma z počátku roku 1958, tedy roku kdy byl VÚMH zrušen. Některé materiály týkající se VÚMH jsou rovněž ve fondu Ministerstva místního hospodářství, které bylo jeho zřizovatelem. Jde zejména o přehledy organizace Ústavu nebo plány úkolů.

Základem pro uspořádání fondu se stalo upravené organizační schéma z počátku roku 1958. Byla vytvořena oddělení a uvnitř nich byl materiál uspořádán do věcných skupin.

123 Petráček, S. a kol.: Výzkumná a vývojová základna, s. 451.

124 Příkaz ředitele ze dne 28. 8. 1984. Vnitřní směrnice VÚMH pro ostrahu majetku. Hovoří se v ní o pracovišti na Praze 1, objektu v Přemyslovské 6 na Praze 3, objektu v Jugoslávské 10 na Praze 2, dislokovaných pracovištích v Dlážděné 3, Opletalově 36, Hyberské 2 na Praze 1 a dislokovaném pracovišti v Gottwaldově nacházejícím se v objektu OPP Malenovice; Archiv hlavního města Prahy, fond Výzkumný ústav místního hospodářství, složka příkazy ředitele.

125 Příkaz ředitele ze dne 28. 9. 1981, tamtéž.

126 Směrnice pro oběh dokladů a vzory vnitřní evidence hospodářských středisek ve VÚMH – Praha. Tamtéž.

127 Viz stránky <http://rejstrik.finance.cz/vyzkumny-ustav-mistniho-hospodarstvi-praha-s-p/> [19. 4. 2016].

Fond je poměrně bohatý a lze si z něj udělat představu o fungování mnoha odvětví tehdejšího průmyslu a aplikovaného výzkumu či designu. Poskytuje vhled do fungování organizace, která spojovala technický i humanitní výzkum v aplikované podobě.

Možným problémem pro případného badatele jsou již zmíněné časté organizační změny původce, které byly způsobeny turbulentní situací v Československé ekonomice v 50. letech. Počet reorganizací je obrovský – 1955, 1. 1. 1956, 1. 7. 1956, 6. 8. 1956, 21. 10. 1956, 1. 4. 1957, 1. 1. 1958, 1. 4. 1958 – poslední je zároveň jeho likvidací.¹²⁸

Tyto problémy jsou ovšem vyváženy kvalitním inventářem, který obsahuje i několik organizačních schémat změn organizace v průběhu let.

Výzkumný ústav místního hospodářství byl poměrně široce zaměřenou vědeckovýzkumnou institucí, která prošla bouřlivým vývojem. Na jeho formování se podílela tehdejší nelehká situace Československa. Jeho vývoj v mnohém odráží hospodářské a politické klima. Přesto byl Ústav po dobu své existence vědeckým pracovištěm s ambiciózním programem, který byl v závěru korunován i navázáním mezinárodní spolupráce.

---

128 Informace o fondu viz Žabka, J. a kol.: Výzkumný ústav místního hospodářství, s. 5 a 9–11.

Forschungsinstitut für Regionalwirtschaft – Institution zwischen Kunst, Wissenschaft und Managerzentrale

Die Studie konzentriert sich auf die Ressortforschung. In den 1950er Jahren zu einer stürmischen Entwicklung in diesem Bereich ist es gekommen, es wurden zahlreiche Forschungsinstitute gegründet. Das Forschungsinstitut für Regionalwirtschaft ist eine Querschnittsinstitution, die sich sowohl mit der Forschung im Bereich der weichen und der exakten Wissenschaften als auch mit der Designentwicklung beschäftigte. Da seine Tätigkeit die Verbrauchsgüter und die Kommunalwirtschaft betraf, bietet sie einen guten sozialökonomische Einblick in das Leben in den 1950er Jahren. Der Autor erfasst die wichtigsten Aspekte in der Tätigkeit dieses Forschungsinstituts und präsentiert sie im Kontext der damaligen stürmischen Zeit.

Research Institute of Local Economy – Institution between Art, Science and Managers' Centre

The study is focused on branch research. This field of research experienced a turbulent development in 1950s. Many new research institutes were established. Research Institute of Local Economy represents an example institution that concentrated on research both in humanities and in natural sciences and design development. Its activities included consumer goods and communal economy, therefore the institute represents a fitting socio-economic case study for the 1950s era. The author sought to depict important aspects in activities of this research institute and to set them into context of that turbulent period.